

ПЛАН

ДВУСЕДМИЧНО СПИСАНИЕ ЗА ОБЩЕСТВЕНИ
ВЪПРОСИ * РЕДАКТИРА КОМИТЕТ

В ТАЗИ КНИЖКА УЧАСТВУВАТ:

проф. Д-р Г. Георгиев
Минко В. Русенов
Д-р Вл. Абаджиев
Д. Кацев Бурски
Димо Минев
агр. Хр. Юрданов
агр. Атанас Д. Атанасов
агр. Гавраил Михайлов
М. Озарев

Директор:

И. СТЕФАНОВ

Гл. редактор:

Д-р Д. ТОШЕВ

ВАРНА

31 март 1946

Год. II. кн. 5-6

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

	Статии	Стр.
проф. Д-р Г. Георгиев	— Същност и значение на трудовите норми	113
Минко В. Русенов	— Преките данъци в България	123
* * *	— Изгледи за развитието на висшето образование в Англия	133
Д-р Вл. Абаджиев	— Правното регламентиране на трудовата плата според нашето законодателство	142
Д. Кацев Бурски	— Стопанското значение на курортите и лезовищата в България	146
Димо Минев	— За биографиите на нашите писатели	151
Земеделско-научни въпроси		
агр. Хр. Юрданов	— Ръководни начала за организацията на скотовъдството в трудовите земеделски кооперации	155
агр. Атанас Д. Атанасов	— По въпроса за слънчогледовата култура	158
агр. Гавраил Михайлов	— За увеличаване производството на люцерновото семе	166
М. О.	— Международен преглед	169

С О Д Е Р Ж А Н И Е

	Статии	
Проф. Д-р Г. Георгиев	— Същност и значение на трудовите норми	113
Минко В. Русенов	— Прямите данъци в България	123
* * *	— Прогнози за развитието на висшето образование в Англия	133
Д-р Вл. Абаджиев	— Правната регламентация на заплатите на труда според нашето законодателство	142
Д. Кацев Бурски	— Економическото значение на курортите и здравниците в България	146
Димо Минев	— О биографиите на нашите писатели	151
Селско — стопански въпроси		
агр. Хр. Юрданов	— Руководящи начала на организацията на скотовъдството в трудовите земеделски кооперации	155
агр. Атанас Д. Атанасов	— По въпроса за културата на подсолнуха	158
агр. Гавраил Михайлов	— За увеличаване на производството на люцерново семе	166
М. О.	— Международен преглед	169

C O N T E N T S

	Articles	
Prof. Dr. G. Georgieff	— Substance and Significance of Labour Norms	113
Minko V. Roussenoff	— Taxes in Bulgaria	123
* * *	— Outlooks for the Development of University Education in England	133
Dr Vl. Abadjieff	— Judicial regulations of Labour Payments According to the Bulgarian Legislation	142
D. Kazeff Boursky	— Economical Significance of Watering and Climatic Resorts in Bulgaria	146
Dimo Minett	— The Biographies of Bulgarian Writers	151
Questions on Scientific Farming		
Agr. Ch. Iordanoff	— Guiding Principles for the Organisation of Cattle — raising in the Labour Farm Cooperations	155
Agr Attanas D. Attanassoff	— On the Question of Sunflower crops	158
Agr. Gavrail Michailoff	— On the Increase of the Production of Lucern Seed	166
M. O.	— International Review	169

П Л А Н

Двуседмично списание за обществени въпроси

Директор: Йовчо Стефанов

Гл. редактор: Д-р Д. Тошев

Год. II

Варна, 31 март 1946 г.

Кн. 5-6

Същност и значение на трудовите норми

от

Проф. д-р Г. Георгиев

След 9 септември у нас започна често да се говори за въвеждането на производствени норми. Във вестниците и списанията се появиха редица статии за и против въвеждането на такива норми. За някои индустрии, като например за памучно-тъкачната индустрия бяха установени официални норми. Б. З. К. Банка отдава прави системни проучвания за въвеждане на подобни норми в своите служби. Напоследък четем, че вече се работи усилено за изготвянето на законопроект за средни производствени норми и трудови норми в учрежденията. Какви са тия норми, какво е тяхното значение и каква цел се преследва с тяхното въвеждане? — Това са въпросите, които ще се постарая да изясня, доколкото това е възможно в рамките на една подобна статия.

Трудовите норми представляват нормалния разход на време, който при дадени условия за работа е необходим за осъществяването на единица трудово постижение. Установяването на рационални трудови норми става след най-щателни времепроучвания с помощта на хронометри, най-употребяваните от които са децималните хронометри т. е. хронометрите с подразделяне на минутата на сто части. Принципите на този род времепроучвания са установени най-напред от американския инженер Фредерик Уинслоу Тейлор, който от 80-те години на миналото столетие започна своите епохални проучвания върху проблемата за рационализация на труда.

Времепроучванията, правени било с цел да се установят трудови норми или с цел да се установят най-рационалните методи за работа се основават на началото за отделно проучване на времето, необходимо за извършване на различните фази на трудовия процес. Изследванията се насочват при това в три посоки: 1) да се установи нормалното време, необходимо за изработката на единица продукт, 2) да се установи нормалното време, необходимо за подготовката на работата и

3) да се установи нормалното време, което неминуемо се губи през време на работа по някъкви външни причини.

Времето, необходимо за изработката на единица продукция, наречено основно време, се подразделя на главно и странично време. Главното време обхваща времето, необходимо за извършването на всички действия, чрез които се постига непосредствен напредък към достигане целта на работата. Касае се до времето, през което върху продукта се работи непосредствено с машини или инструменти. Странично време е времето, което се губи наред с главното време за извършване на известни манипулации, неразривно свързани с трудовия процес. Такива манипулации са например: вземането на предназначения за обработка предмет от работната маса, влагането и наместването му в машинния стан, измерването на същия през време на работнето му, изваждането, пренасянето на готовия продукт и т. н.

Под време за подготовката се разбира времето, необходимо за подготвяне на машините и инструментите, за да може да започне производствения процес. Тази загуба във време е еднократна и по начало не зависи от броя на продуктите, които ще се произвеждат.

Към категорията на загубеното време или времето, което работникът загубва поради външни причини спада времето, употребено за донасяне планове, времето употребено за искане на инструкции от майстора, загубеното време за служебни разговори с началниците, загубеното време поради кратки спирания на машините, поради смяна на инструментите и т. н. Този род загуби на време са неравномерни и може да бъдат установени само с приближение. Те биват прибавяни към основното време и времето за подготовката чрез процентни добавки. Размерът на последните за различните предприятия е нееднакъв. Това се дължи на различия в организационните порядки.

От изложеното се вижда, че общото работно време, което ще е необходимо да бъде употребено за извършване на известна работа следва да бъде изчислявано по следната схема:

Същинско време за подготовка.	мин.
+ Загубено време . . . %	мин.
Общо време за подготовката . . . (p)	мин.
Главно време	мин.
+ Странично време	мин.
Основно време	мин.
+ Загубено време . . . %	мин.
Общо време за изработката на единица продукция . . . (t)	мин.

Ако означим с „р“ общото време за подготовката на известно производство, с „t“ -- общото време за изработката на единица продукт и с „Т“ общото време, което ще е необходимо за производството на „n“ единици от известен продукт, то изчисляването на общото работно време ще стане по формулата :

$$T = p + n \cdot t.$$

При определянето на трудовите норми се срещат значителни трудности. Те могат да бъдат преодоляни само от специално подготвени хора. Ето защо, трудовите норми се изработват или от нарочни институти, каквито съществуват в много страни, или пък от нарочно ангажирани от предприятието лица-нормовици. Една от най-големите проблеми при определянето на нормите е сполучливия избор на работниците, върху чиято работа ще бъдат правени времепроучвания. Високите постижения на отделни елитни работници не могат да бъдат меродавни за случая. Постиганията на такива работници може да бъдат проучвани и анализирани само когато се касае до въвеждането на нови по-рационални методи на работа. Ето защо, проучванията в това направление трябва да имат за обект трудовите постижения на средно-сръчните работници.

Друг сериозен проблем представляват корективите, които трябва да бъдат внасяни в нормите при ненормални условия на работа, като например смяна на машинния стан и инструмента, при ненормална твърдост на материала, при внасяне на известни технически и рационализаторски подобрения в производствения процес и пр. Правилното установяване на нормите предполага познаване на наличните машини, инструменти и спомагателни средства, организацията на предприятието и качествата на персонала.

Не по-малки са най-после и трудностите при определяне на задоволителна база за загубеното време. Затова пък изследванията върху причините за загубване на време дават често повод за внасяне на ценни подобрения в организацията.

Трудовите норми са от голямо значение за рационализацията на производствения процес. Те дават възможност преди всичко за въвеждане на обективни мащаби за акордно възнаграждение.

Стопанските предприятия имат интерес от въвеждането на трудови норми във връзка с въвеждането на системата за заплащане на акорд, тъй като акордното възнаграждение стимулира работниците към повишаване на производството, а последното влече след себе си намаление на производствените разходи. Това явление се дължи на обстоятелството, че една значителна част от разходите на предприятието са сравнително доста стабилни и не зависят от това дали се произведат много или малко продукти. Такива са например разходите за заплати на чиновниците, амортизацията, наеми-

те, разноските за отопление и осветление, застраховките, данъците (доколкото се плащат за определено време, а не върху изработената продукция) и пр. При повишаване на производството тия разноски се разхвърлят върху повече продукти, така че частта от тях, която се пада на единица продукция, е сравнително по-малка. Повишението на производството означава подобрене на позициите на предприятието в народното стопанство. Трябва да се отбележи обаче, че системата на акордно възнаграждение не винаги е целесъобразно да бъде прилагана. Касае се до предприятия, които произвеждат високачествени продукти, при които се държи пред всичко на качеството, а едва на второ място на количеството на продукцията.

Работниците също имат интерес от въвеждането на трудови норми и от въвеждане на акордно възнаграждение, защото за тях се откриват възможности за увеличение на трудовия им доход чрез увеличение на производството над нормата. Въпреки това ние виждаме, че работниците в капиталистическите страни често пъти се противят на въвеждането на акорда. Това се дължи на горчивия опит, който работниците имат от приложението на тази система. Много социалнополитически съюзни организации поддържат становището, че тази система на възнаграждения е асоциална. Главната причина за отричане системата на акордно възнаграждение е тая, че тя крие в себе си опасността от изтощаване на работника, а това довежда до нежелателни физиологически и психологически последици. Факт е наистина, че подобна опасност съществува за ония работници, които в желанието си да подобрят своето материално положение напрягат прекомерно своите сили. Физическото изтощаване обаче започва едва когато бъде мината границата на оптималната работоспособност, т. е. границата, при която работникът разгъва пълната си работоспособност без да се пресилява. Тази точка работникът не се стреми да достигне при заплащане по време, защото у него липсва стимул към това и надзирателят или шефът на персонала не винаги може да следи какво той прави. При заплащане на акорд положението се изменя. Работниците започват да ценят фактора време и са в състояние да повишат производството без да става нужда да се пресиляват. Стремещт към надвишаване на нормата освен това е мощен стимул за рационализиране на методите за работа. В това отношение работниците често пъти проявяват удивителна изобретателност. Ако бившият овчар и селски ратай Стаханов, който бе ходил на училище само една година, усния да стане от последен минен работник една от най-популярните личности в СССР и ако името му днес е известно в целия свят, то тази му популярност се дължи именно на гениалната му изобретателност да открива революционни методи за работа. При своя

трети рекорд на 5. март 1937 г. например той успя само за около четири часа да изкопае 321 тона въглища и да даде 23 норми производство. Както тогава, така и преди, той е излизал винаги бодър от шахтата. Неговите феноменални постижения не се дължат на физическата му сила, защото физически той по нищо не се отличавал от масата на миньорите. Тайната на успехите му се крие в способността му да вижда недомислиятата и организационните грешки в производството и гениялната простота, с която революционизира техниката на самото копане на въглищата.

Неговото първо постижение от 102 тона, което беше сензация, защото максималното производство до тогава бе 14 тона на смяна, бе сметнато за фантазия из областа на приказките. Само няколко дни след това, обаче, неговият рекорд бе бит от няколко негови другари, които възприеха неговите методи за работа. Един друг пример: Едно наше голямо предприятие направи опит да въведе норми и системата за заплащане на акорд. За извършването на определена работа от група работници е било уговорено заплащането на акордно възнаграждение от 700,000 лева. През време на работата един работник е имал идеята да приложи един съвършено нов метод на работене, удивителен по своята простота и резултатност. При прилагането на този нов начин на работене същата работа в бъдеще ще може да се извършва за-около 35 000 лв. или 20 пъти по-евтино¹⁾.

Това, което искам да изтъкна тук е, че въвеждането на трудови норми и акордно възнаграждение стимулира повишаването на производителността и, че това повишаване не е необходимо да стане за сметка на изтощаването на работника. Повишаването на производителността той може да постигне било като доразгъне своите трудови сили до оптималната граница или чрез прилагане на порационални методи за работа. Недоволството на работниците не иде от самата система на акордно възнаграждение, а от начина на нейното приложение. Ако работникът е гарантиран срещу произволи при определяне или промена на нормите, както и срещу произволи при определяне или изменение на основното акордно възнаграждение, то той не би имал повод да се оплаква и би имал всички интерес от прилагането на тая система. Ако системата на акордно възнаграждение сама по себе си е асоциална, то как бихме могли да си обясним, че тя е господстващата система за трудово възнаграждение в една социалистическа страна като СССР?

¹⁾ Управата на предприятието, разбира се, е била много доволна от изобретението на работника. За да му се отблагодари, тя го е похвалила публично пред всички работници и дори му е подарила 2000 лева. Работникът е бил толкова трогнат от вниманието, че се е отказал от 2 000-те лева, заявявайки, че му стига похвалата.

Друга причина, която кара работниците да се противят срещу въвеждането на трудовите норми е страха, че те няма да могат да достигнат установените норми, и следователно трудовото им възнаграждение може да падне под получаваното дотогава възнаграждение. Тази е причината, щото в някои по-напреднали капиталистически страни, главно в САЩ, Англия и Франция, да бъдат въведени така наречените поделителни системи за трудови възнаграждения, най-разпространените от които са системите на Роуан, Халзей и Бедо. И тези системи се базират върху установени трудови норми. Те се различават от акордното възнаграждение по това, че работникът получава определена плата независимо от това дали е достигнал нормата или не. В случай, обаче, че той успее да надвиши нормата, то той получава само част от възнаграждението, което иначе би получил при заплащане на акорд, а другата част остава в полза на работодателя.

Трудовите норми дават обективна основа още и за стопанските планирания. Значението на стопанските планове е отдавна осъзнато във всички по-напреднали страни. Касае се до стопанските планове, които големите и добре организирани предприятия изработват за предстоящата си дейност през определен период от време. Особено значение имат тия планове за СССР, където въз основа на народостопанския план всяко предприятие е задължено да се изработи и да представи на одобрение свой цялостен план за развиване на дейността през предстоящата година. Изходна точка за този род планирания е продукцията, която се предвижда да бъде произведена през планируемия период. Трудовите норми служат за основа както при определяне на броя на работниците, които ще трябва да бъдат ангажирани за осъществяване на производствената програма, така и за определяне величината на фонда на работната плата, който пък от своя страна е едно от най-важните пера за калкулиране плановата стойност на продукцията и едно от най-важните пера в финансовия план на предприятието.

Трудовите норми са от значение още и за организирането и правилното разпределение на работата. Стара истина е, че разделението на труда довежда до повишаване на производителността. Когато бива организирано производството на някакъв продукт, който при различните етапи на производство трябва да премине през различни работни места и да бъде работен от различни работници, трудовите норми дават възможност за разпределение на работата в различните работни места по такъв начин, че времето през което се работи на всички работни места върху единица продукт да е приблизително едно и също. Това обстоятелство е от решително значение за всички производства. Нямаме ли съгласуваност по време (синхронизация) между различните работни

места, то в цялостния производствен процес ще се появят „тесни места“, в които работниците едва ще намогват да се справят с възложената им работа, докато в предшестващите и следващите работни места работниците не ще могат да оползотворяват напълно своите работни сили. От това ще страда общото производство, а поради сравнително по-слабата производителност производствените разноски ще бъдат по-високи.

Нормите имат често значение и за по-точно определяне на срока за извършването на известна работа. Този срок е от значение както за планиранията, така и за определяне на срока, в който ще може да бъде изпълнена и вестна поръчка. Известно е, че срокът на изпълнението на поръчката е един от важните елементи на сключаваните сделки. Понякога на този срок се държи твърде много и просрочването на изпълнението на дадена поръчка е свързано с високи неустойки, дори с отказ от приемане на поръчаната стока. В подобни случаи значението на нормите порасва още повече, тъй като всички пресмятания от този род, които не се основават на реални цифри, каквито могат да дадат само нормите, означават поемането на излишни рискове.

Голямо значение имат трудовите норми най-после и във връзка с предварителните калкулации, които се правят било при планиране дейността на предприятието или при даване на оферти на клиентите. Известно е именно, че в много случаи в един и същ завод, в един и същ производствен отдел дори се работят разнородни продукти. Разноските, които в такъв случай може да се установи, че са направени за производството на строго определена продукция са сравнително малко. Такива са почти само материалите и възнагражденията на работниците, които работят непосредствено за производството на дадения вид продукция. Всички останали разноски, които обикновено представляват значителна част от разноските на предприятието, са косвени и следва да бъдат разпределени между различните видове продукция за да бъдат включени в тяхната костуемост. За база на подобни разпределения на косвените разноски служат най-често плащанията възнаграждения на работниците, които са работили непосредствено за произвеждането на тия разнородни продукти. Като се знае какъв е нормалния процент на косвените разноски по отношение на трудовите възнаграждения на преките работници, то калкулирането на костуемостта на продуктите става чрез сумиране на разноските за материали, работна плата и определените в проценти от работната плата косвени разноски. Явно е прочее, че при този род калкулации величината на работната плата ще трябва да бъде предварително определена с задоволителна точност. Последното обаче е невъзможно без да са известни данните за времето, което ще бъде изразходвано за произвеждането на желаните продукти. Точни

данни в тази насока може да дадат само нормите. Работи ли се само с приблизителни оценки, то всяка грешка в пресмятанията ще се отрази и върху величината на процентната добавка за косвени разноски. Подобни грешки може да имат твърде печални последици за предприятието.

Какво значение ще има въвеждането на трудови норми у нас?

Както видяхме, нормите са една от важните предпоставки за рационализиране на производството и повсеместно въвеждане на системата на акордно възнаграждение и че от това трябва да очакваме увеличение и поевтиняване на производството.

Първата последица от това ще бъде тласък към по-бързото възстановяване на страната и подобряване на производството. Успоредно с това ще върви покачването на националния ни доход. С това ще се подобри облагателната способност на населението. Държавата ще може по-безболезнено да намира средства за покриване на държавния бюджет и да подобри между другото и положението на чиновничеството.

Нормите, респективно акордното възнаграждение дава предимства и на работничеството и то в две направления. От една страна всички, които работят на акорд ще са в състояние при надвишаване на нормите да получават по-големи възнаграждения, а от друга страна, поради намалението на производствените разноски и цените работникът ще е в състояние да увеличи и реалната стойност на своето възнаграждение.

Добри перспективи се откриват също и за най-голямото наше съсловие — селячеството. Спадането на цените на индустриалните произведения би намалило несъответствието между цените на земеделските и индустриални продукти. Говоря за постоянното несъответствие, което и днес съществува по отношение на селските и индустриални продукти, поставени под режим, а не за черноборсовите цени, които пак смятам, че са в ущърб на селото.

За останалите съсловия изгодите от раздвижването на стопанския ни живот са очевидни и не се нуждаят от коментари.

Разбира се тези перспективи не са толкова близки. Без една, дори и повече добри реколти, които да дадат необходимите сурови материали на индустриалните ни предприятия, преработващи местни материали, без внос на други сурови материали от чужбина, а също така и без внос на някои машини и запасни части, не може да се очаква чувствително подобрене.

Въвеждането на норми, респективно въвеждането на акордно възнаграждение ще стане причина същевременно да се повиши по най-естествен начин трудовата дисциплина сред нашето работничество, тъй като работниците ще са матери-

ално заинтересовани в повишаването на производството. Наистина, нашата О. Ф. власт направи героични усилия чрез пропагандиране на идеята за трудово съревнувание и ударничество да стимулира работниците към повишаване на производството. Резултатите биха били, обаче, несравнимо по-добри, ако наред с моралното стимулиране би вървяло и материалното.

У нас чуваме да се говори за индустриализиране на страната. Мечтаем дори да се явим като износители на индустриални произведения и конкуренти на международните пазари. Това не е изключено. Но дългият път, който ще трябва да изминем докато стигнем до това положение води през основната реорганизация и рационализация на индустрията ни. А нормите са една от първите стъпки в това направление. В това отношение имаме още много да се учим от по-напредналите страни.

Нормите и акордното възнаграждение трябва да бъдат прилагани най-широко също така и в производителните занаятчийски и селски кооперации. Без тях тия кооперации са осъдени предварително на неуспех. Ако в миналото производителните кооперации не можаха да виреят, то това се дължи главно на неминуемите недоразумения, които се явяват при подялбата на общо изработения придобив. Всеки член на производителна кооперация трябва да получи преди всичко еквивалента на положения от него труд. А последният може да бъде измерен по безспорен начин само по броя на изработените трудови норми.

Трудовите норми ще спомогнат най-после да се подобри и рационализира производството в нашите държавни и общински предприятия, както и да се рационализират службите в държавните банки и учрежденията.

Можем ли да очакваме непосредствени резултати от прокарването на законопроекта за трудовите норми? — Всичко ще зависи от начина, по който този въпрос ще бъде разрешен по законодателен път, и от начина по който законоположенията ще бъдат приложени на практика.

Законодателят ще трябва да предвиди учредяването на нарочен институт за трудови норми, който да има задачата да изработва напътствия и препоръки за установяване на трудови норми в различните стопански отрасли и да бъде арбитър в случай на спорове. Този институт ще трябва да организира периодично курсове за нормовизици-специалисти, за да може да бъдат създадени необходимите кадри от компетентни лица.

Ако нормите не можаха да бъдат въведени у нас или пък ако след въвеждането им се наложи да бъдат премахнати, то това се дължи на разногласията между работници и работодатели по начина за установяване на размера на нормите.

При въвеждането на норми с оглед да се въведе акордно възнаграждение възниква въпроса: ниска норма със сравнително по-ниско възнаграждение или средна норма със съответно по-високо възнаграждение. Практиката показва, че работникът работи с по-голямо желание когато надхвърля ниската норма и че обратно — духът му е подтиснат когато въпреки усилията си не може да достигне нормата. Затова пък ниската норма не е годна за планирания и други изчисления, основани на фактическия разход във време. Системите на Хейнес и Бедо, например, се базират на установяване на по-ниски норми. В всеки случай този въпрос трябва да бъде поставен на внимателна преценка и у нас.

Трябва да се вземат под внимание още и следните препоръки, направени от известния институт Рефа в неговите издания за начина на установяването на база за акордно възнаграждение:

1. При масово и серийно производство за основа на нормата се взема само основното и допълнително време. За компенсация на загубеното време определеното на акордна минута възнаграждение трябва да е малко по-високо. Несъгласията по отношение определянето на акордното време следва да бъдат разрешавани чрез прецизни времепроучвания.

2. При дребносерийно и индивидуално производство основното време трябва да се увеличи чрез достатъчна процентна добивка за компенсиране на загубеното време, което при този род производства е сравнително голямо и трудно може да се предвиди с задоволителна точност. Тази процентна добивка трябва да служи същевременно и за компенсиране на евентуалните неточности в ущърб на работниците, които са допуснати при определянето на основното време.

Необходимо ще е също така да се регламентира въпроса за частичния и пълен шкарт по вина на работника или не по негова вина, както и въпроса за престойте по вина или не по вина на работника. И в това отношение ще трябва да се използва опита и законодателството на другите страни.

Основно правило трябва да бъде най-после, щото веднаж установените норми за акордни възнаграждения да не се изменят в ущърб на работниците, освен по крайно наложителни причини. Всяко своеволие в това направление убива желанието у работника да работи, предизвиква конфликти и рискува да компроментира самата акордна система.

Заключението, което можем да си направим при така очертаващите се перспективи може да бъде само едно: Искаме ли да направим решителна крачка напред към подобряване на нашето народно стопанство, искаме ли да рационализираме нашето производство и да догоним по-напредналите в това отношение страни, то трябва час по-скоро да пристъпим към разумно и целесъобразно въвеждане на трудовите норми и у нас.

Преките данъци в България в предвоенния период (1936 — 1940 год.)

от

Минко В. Русенов

Опитите за едно сериозно и научно изследване на държавните финанси у нас са сравнително малко. Най-големият им недостатък е, обаче, че в повечето случаи те не са обективни. Известни са намеренията на някои видни представители на нашата официална финансова наука в миналото да овековечат системата на косвеното облагане, като най-подходяща за структурата на българското народно стопанство.

Настоящата работа представлява един малък опит да се подберат известни данни, които осветляват въпроса за данъчното облагане от една свършено нова страна. Нека подчертаем, че ние нарочно се спряхме на предвоенния период, преценяван едновременно като „просперитетен“, за да не бъдем смушавани в нашите разсъждения от извънстопанския фактор „войната“. Трябва да отбележим, също, че през 1940 г. българското народно стопанство не бе още почувствувало освен в някои отрасли и то в слаба степен, влиянието на войната, затова ни се струва, че разглеждането на въпроса за преките данъци и с данните на тази година няма да измени с нищо характера на взетия период.

Развитието на приходната част на държавния ни бюджет, без този на Главната дирекция на железниците и пристанищата, за последните 5 мирни години е под знака на едно постоянно увеличаване. (Виж таблица № 1)

ТАБЛИЦА № 1
за развитието на приходната част на държавния бюджет ¹⁾

ГОДИНИ	Реализирани приходи в лева
1936	6,559,824,000 —
1937	7,736,877,000 —
1938	7,702,652,000 —
1939	8,531,651,000 —
1940	9,385,377,000 —

Нарастването на държавните приходи е резултат, както на подобреното стопанско положение, така и на засиленото данъчно облагане с оглед на постоянно растящите воени разходи. Втората световна война, преди още да избухне, налагаше и на нашите финанси своя отпечатък, както на всякъде по света.

Промените в общата сума на преките данъци за разглеждания период са дадени в таблица № 2.

¹⁾ Статистически годишник на Царство България. София, 1941. Стр. 654.

Същата ни показва почти едно удвояване на преките данъци. Сравнени пък двете таблици, забелязва се едно нарастване на тежината на преките данъци в общата приходна сума на бюджета. Докато за 1936 те представляват малко повече от 8% — за 1940 имаме вече почти 11%. Това е началото на едно явление, което трябва да се раширява и задълбочава в нашата данъчна система, ако искаме тя все повече да се усъвършенствува — най-вече по посока на по справедливото разпределение на данъчното бреме.

Ако проследим развитието на преките данъци по видове (вж. таб. № 3), ще видим, че всеки данък показва повече или по-малко нарастване. Особено са засилени приходите от данък занятие, който от кръгло 359 милиона за 1936 дава за 1940 г. 612 милиона лева. Това се дължи, както ще видим по-после, на реформата на този данък, която позволи засилване на постъпленията от него. След него, за 1940 идват вноските по Закона за посрещане на извънредните разходи . . . възлизащи на 226 милиона лева. Общо тези два данъка участвуват с над 83% в приходите от преки данъци през 1940.

ТАБЛИЦА № 2

за развитието на преките данъци¹⁾

ГОДИНИ	Суми
1936	526,750,000 —
1937	589,885,000 —
1938	607,863,000 —
1939	656,343,000 —
1940	1,012,149,000 —

ТАБЛИЦА № 3

за развитието на преките данъци по видове²⁾

	1936	1937	1938	1939	1940
	хиляди лева				
1. Данък върху общия доход	12134	9689	12229	14656	20001
2. Данък занятие и данък върху дружествата	359050	385879	438910	487424	612452
3. Данък върху козите и овците	41572	41050	42597	42670	42964
4. Огупи за освобождаване от редовна и временна трудова повинност	48645	54777	43795	30908	25813
5. Военен данък	30231	58366	37624	41053	24135
6. Данък върху наследствата, придобити по безвъзмезден начин	35078	40124	32638	39629	59908
7. Вноски по закона за посрещане извънредните разходи по обезпечаване сигурността на страната	—	—	—	—	226876
Всичко	526750	589885	607863	656343	1012149

За останалите години на разглеждания период, данък занятие има най-голямо значение, тъй като участвува с над

¹⁾ Ibidem p. 646.

²⁾ Статистически годишник на Царство България. София, 1941. Стр. 646.

60% в прихода от преки данъци. Друга една особеност в структурата на приходите от преки данъци е почти нищожното значение на данъка върху общия доход. Той доставя едва 20 милиона лева за 1940, а за останалите години е още по-незначителен. В проценти изразено, този данък участва за разглеждания период средно с 2% в прихода от преки данъци. Сравнен с данък върху козите и овцете, който според нас е един антисоциален данък, тъй като тежи изключително върху най-бедните слоеве от българските данъкоплатци, данъкът върху общия доход по значение стои няколко пъти след него. Но нека се спрем по-подробно на приходите от данък занятие. Реформирван много пъти,¹⁾ той се поставя на нови начала с Наредбата закон за данъка върху приходите от 3 февруари, 1936 и измененията на същата от 16. 4. 1936. С тази наредба става сливането на данъка върху дружествата с данък занятие. Същественото на реформата е, че облагането на занаятчиите, търговците, индустриалците и пр. става върху „предполагаемия чист годишен приход“, а заплатите, лихвите, комисионните и др. п. се облагат при източника, „Предполагаемият чист годишен приход“, в зависимост от големината му, се облага както следва: а) с „патент“ за приходи до 160,000 лв. годишно; б) данък върху оборота за приходи над 160,000 лв. и в) за някои стоки с точно определен размер за единица количество, или както разпорежда закона „по специални правила“. За да може да почертаем по-после някои особености при резултатите от данъка върху приходите, намираме за необходимо да разгледаме отделно прихода от безобложното облагане (вж. таблица № 4).

ТАБЛИЦА № 4

за развитието на безобложния данък ²⁾

	1938	1939	1940
	хиляди лева		
От заплати	129,309	149,466	208,781
„ лихви	55,693	53,158	55,024
„ тантиеми, дивиденди и други	40,931	80,751	76,719
„ наеми	51,280	63,408	83,343
„ приходящи	4,459	4,280	4,795
	279,672	351,063	428,662

От таблицата личи, че заплатите участвуват в прихода от безобложен данък с 50%, а общо участието пък на безобложния данък в прихода от данък занятие е също около 50%. Това според нас е едно характерно явление, тъй като, както ще видим

по-после, другите две групи данъкоплатци от данък занаятие се почти изравняват по значение с групата от

¹⁾ Подробности вж. в. Развитие на българската финансова система през последното десетилетие. Б. Недков. София, 1938. Стр. 84 и следващите.

²⁾ Статистически годишник на Царство България. София, 1941. Стр. 658.

„безобложния данък“. Броят на данъкоплатците, обложени с патент показва един относителен стабилитет, а така също и общата сума на данъка. Тук като че ли стопенското съживяване не е указало никакво влияние в облагането и на трите групи, плащащи патент.

ТАБЛИЦА № 5
за развитието на приходите от патентното облагане¹⁾

Данъкоплатци	1937		1938		1939		1940	
	Брой	Суми	Брой	Суми	Брой	Суми	Брой	Суми
х и л я д и л е в а								
Занаятчи	108939	50090	97798	46064	105730	47329	114140	49013
Свободни професии	10902	13565	10114	13417	13770	9829	14679	14679
Търговски занятия	76597	72647	68226	71174	74600	75556	78919	74908
Всичко	196438	136302	176138	160655	189945	136655	202888	138.00

А в действителност, никой не би могъл да твърди, че за периода 1936—1940 доходите на занаятчи, свободни професии и търговските занятия не са се повишили! Особено впечатление прави сумата на платения патент от свободните професии. За 1940 година 9829 лица със свободни професии (адвокати, лекари, зъболекари, аптекари и др.) са платили общо 14,679,000 лева, или средно на данъкоплатец по 1493 лева годишно. На търговските занятия (тук спадат дребните търговци) пак за същата година се падат кръгло по 950 лв. След тях от разглежданата група са занаятчиите, които са платили средно по 429 лв. годишно. Превеждаме горните числа, за да можем да сравним по-долу доходите на същите професии с това, което плащат като пряк данък.

Така, А. Чакалов изчислява доходите на занаятчиите за 1935 на 2,575,000,000 лв., или средно на самостоятелен занаятчия 20,682 лв. (вж. таблица № 6)

За съжаление, ние не разполагаме с данни за национален доход за следващите години, но при сравняванията, които ще правим, ще изходим от предпоставката, че националният доход е останал поне на нивото от 1935 год., въпреки че той е значително повишен за последните предвоенни години.

ТАБЛИЦА № 6
за развоя на дохода на самостоятелните занаятчи¹⁾

Година	Броя на занаят.	Доход в хил. лв.	Средно на занаятч.
1931	114000	2,750,000	24,153.—
1932	112000	2,650,000	23,650.—
1933	110000	2,520,000	22,909.—
1934	107000	2,370,000	22,149.—
1935	110,000	2,275,000	20,682.—

¹⁾ Чакалов А. Националният доход на България. София, 1937, стр. 49

Платеният данък „патент“ представлява малко повече от 2% от общия занаятчийски доход. Доходът пък на свободните професии (вж. таблица № 7) се движи за годините 1931—1935 на глава между 32,324 и 27,898 лв., или в процент платеният данък е почти 4.9% от дохода на свободните професии.

ТАБЛИЦА № 7
за дохода на лицата със свободни професии¹⁾

Год.	Брой	хиляди	средно на глава
1931	12300	440,000	32,394
1932	11800	425,000	31,350
1933	11200	385,000	30,146
1934	9900	320,000	28,298
1935	9600	302,000	27,698

Сравнени трите категории данъкоплатци по своите доходи, най-слаби са занаятчиите. Тяхното облагане е и най-леко средно по 429 лв. Искаме, обаче да подчертаем факта, че на нито една от трите категории данъкоплатци действителните доходи са тези, които са дадени в изследването на Чакалов, особено за периода, който ние разглеждаме. Но дори да приемем тези доходи за действително такива, тези категории граждани са обложени много леко, както ще видим по-долу. Чинovníците, които имат почти равни, а дори и по-малки доходи, и работниците в частните, обществени и държавни предприятия, плащат далеч по-тежки данъци от разглежданата група.

Именно облагането на чиновниците е едно указание какво може да се получи от данъкоплатците, предмет на патентното облагане. Ние не виждаме в какво се състои доброто материално положение на един учител, например от това на един зъболекар, лекар или адвокат, та ще трябва учителът да плаща няколкократно повече от поманатите свободни професии, та дори и от занаятчията, или средния търговец.

ТАБЛИЦА № 8
за доходите от заплати през 1935 г.²⁾

	Брой	хиляди лева	средно
Държавни служители	70600	2,283,000	32,337
Общински окръжни и др. служители	28000	645,000	23,036
Служители в други обществени учрждения	755	36 000	47,682
Всичко	99355	2,964,000	

Общо, сравнена частта на прихода от патента, с тази която взема държавата от безобложното облагане (428,662,005 лв.), патентът дава на преките данъци над три пъти по-малко.

Но нека продължим нашето изследване на приходите от данък занятие за категориите, облагани върху оборота. Съг-

¹⁾ Чакалов, А. Ор. cit. p. 76.

²⁾ Чакалов, А. Ор. cit. p. 80 — 81.

лесно Наредба-закон за данъка върху приходите¹⁾ чл. 12 по т. н. „ощи правила“ подлежат на данък върху оборота търговците, събирателни дружества, комадитни д-ва без акции, о. о. д-ва, кооперативни сдружения и др., чийто предполагаем, чист годишен приход е над 160,000 лв. Освен „общите правила“, глава втора на поменатия закон от чл. 23 до чл. 45 установява и „особени правила“ за облагане на някои търговски, индустриални, застрахователни и други предприятия.

Приходите от облагането на оборота (виж таблица № 9) за разглеждания период показват едно постоянно увеличение. Същото важи и за броя на данъкоплатците.

ТАБЛИЦА № 9

за развитието на данъка върху оборота по „общите правила“²⁾

	1937		1938		1939		1940	
	брой	мил.	брой	мил.	брой	мил.	брой	мил.
Търговия	2008	62,488	2412	76,087	2656	92,157	4306	129,741
Индустрия	711	60,738	787	65,042	861	75,053	1104	126,383
Всичко	2819	123,226	3199	141,129	3517	167,212	5410	256,124
По „особените правила“								
Търговия	284	32,238	359	50,901	372	53,202	300	47,808
Индустрия	3770	10,914	5873	37,110	5961	40,670	6278	40,932
Кредит и застраховки	1356	24,185	1554	24,183	1574	25,836	1899	23,520
Търговия и индустрия	1951	18,230	1993	26,625	4800	22,237	1782	27,893
Всичко	10080	208,793	12978	279,948	16224	309,157	15689	396,285

Сравнен доходът на предприятията, облагани върху оборотите, с платения данък, последният представлява около 50%. Ние сравняваме дохода им за 1935 год. (виж таблица № 10) с платения данък за 1937 год. Верно е, че по години данните не съвпадат, но понеже нямаме данни за дохода след 1935 г. то приемаме, че грешката не ще да е от естество да промени заключението ни по същество.

ТАБЛИЦА № 10

за дохода на предприятията, облагани върху оборота³⁾

Вид на стопанската дейност	1931	1932	1933	1934	1935
	милиони лева				
1. Частта на стопаните от промишленост без занаятите	1,251	1,438	1,554	1,244	1,088
2. Кредит и застраховки без заплатите	1,300	1,356	1,168	1,011	1,028
3. От търговия ⁴⁾	2,579	2,061	1,741	1,690	1,999

¹⁾ Наредба-закон за данъка върху приходите. София, 1941. Стр. 18.

²⁾ Статистически годишник на Царство България. София, 1941. Стр.

³⁾ Чакалов, А. Ор. с р. 60 71, 65.

⁴⁾ Доходът от търговия, показан в таблицата, не е само такъв на предприятията облагани върху оборота, но и на тези търговци, които плащат патент. Ние не можем да проследим по отделно доходите на търговците облагани с патенти и върху оборота. Приемаме, че грешката, която правим с тази неточност не променя съществено заключението ни.

За да бъдем, обаче, по-близко до действителното данъчно бреме на облаганите предприятия върху оборота, ще проследим по отделно доходите и тежестта на облагането за индустрията и търговията.

ТАБЛИЦА № 11

за разпределението на данъчната тежест на предприятията, обложени върху сбора

	Брой на предприятия	Доход за 1935 год.	Данък върху оборота 1937	% на данъка към дохода
1. Индустрия	5456	1088000000	80,767,000	7,51
2. Кредит и застраховки	1359	1028000000	24,185,000	2,35
3. Търговия	3268	1999000000	103,841,000	5,20
Всичко	10080	4115000000	208,793,000	

В статистическия годишник, в таблицата за дохода от облагането върху оборота по особените правила, са дадени четири групи: търговия, индустрия, кредит и застраховки и търговия и индустрия. Последната група от таблица № 9, за да можем да образуваме трите групи на таблица № 11, разделяме на две равни части, тъй като статистиката не ни дава сведения по отделно за индустрията и търговията. Безспорно, че такова едно разпределение е напълно произволно и дори може сериозно да бъде оспорвано, но ние сме с убеждението, че в тази група участието на търговията е по-голямо; следователно, при определянето на процента на данъчната тежест за търговията, грешката е в полза на последната.

При така установените проценти 7·51% от дохода на индустрията, след това 5·20% за търговията и 2·35% за кредитните и застрахователни предприятия, характерен е фактът, че най-обременена е индустрията.

Наредбата закон от 1936 год. за данъка върху приходите урежда и материята за допълнителния данък върху общия доход за физическите лица. Ето защо, преди да направим общите си заключения около значението на тези приходи за държавното съкровище, ще проследим развитието и на приходите от този данък. Веднага трябва да отбележим, че обектът на допълнителния данък върху общия доход е сравнително малък, особено като се имат предвид разпоредбите на чл. 49. Въпреки това, обаче, той цели да дообложи по-големите доходи — тези над 80000 лв. (първите 80 хиляди лева са необлагаеми) като за целта си служи с една прогресивна таблица, която започва с 2% и свършва за доходите над един милион лева с 30%¹⁾

¹⁾ Наредба-закон за данъка върху приходите. София, 1941. Стр. 53

Приходите от допълнителния данък върху общия доход са изненадващо незначителни (вж. таб. 12). За 1940 год. той участва в общата маса на преките данъци едва с 2.05%. Тъй като ние сме с убеждението, че този незначителен ефект е резултат на непроучване на обекта, или на нехайство от страна на данъчната администрация, ще си позволим да проучим по-подробно броя на данъкоплатците, както по области, така и по категории на доходите.

ТАБЛИЦА № 12

за развитието на допълнителния данък върху общия доход по области ¹⁾

Области	1936		1937		1938		1939		1940	
	Брой	хил. лева	Брой	хил. лева	Брой	хил. лева	Брой	хил. лева	Брой	хил. лева
Бургаска	397	832	302	609	336	72	416	971	434	950
Врачанска	87	90	100	168	112	167	14	210	154	227
Пловдивска	451	1517	86	274	491	1880	536	1944	566	1587
Плевенска	310	1097	357	805	383	1365	440	1230	480	1088
Софийска ²⁾	3039	12239	2676	9294	3089	13709	3331	13298	3671	14013
Старо-Загорска	243	818	189	323	208	621	260	547	263	981
Шуменска	755	1971	575	1203	547	1788	603	1918	629	1905
	5322	18564	4281	12676	5166	20251	5731	20228	6197	20755

ТАБЛИЦА № 13

за броя на данъкоплатците, подлежащи на допълнителен данък върху общия доход

Категории доходи	1937	1937	1938	1939	1940
	Брой	Брой	Брой	Брой	Брой
От 80 до 150 хил.	3,897	3,173	3,758	4,182	4,530
• 150 " 200 "	671	526	615	677	795
• 200 " 250 "	309	231	305	322	323
• 250 " 300 "	158	134	113	173	182
• 300 " 400 "	132	108	153	178	176
• 400 " 500 "	79	54	73	89	71
• 500 " 600 "	29	22	51	39	40
• 600 " 800 "	24	17	29	42	38
• 800 " 1000 "	11	9	23	14	23
Над 1000	12	7	11	15	19
Всичко	5,322	4,281	5,166	5,731	6,197

¹⁾ Статистически годишник на царство България, София, 1941 Стр. 663

²⁾ Само за София постъпленията са следните:

1936 данъкоплатци 2838 — лв. 11,375,000. —

1937 " " 2510 — " 8,697,000. —

1938 " " 2898 — " 12,985,000. —

1939 " " 3104 — " 11,823,000. —

1940 " " 3431 — " 13,136,000. —

Статистически годишник. София, 1941. Стр. 663.

От горната таблица можем да направим следните изводи: а) броят на обложените с допълнителен данък върху общия доход за цялата страна е много малък. Като от общия брой за 1940 год. 6197 обложени, спаднем броя на обложените само за София 3441 души, за цялата страна остават само 2808 данъкоплатци с доход над 80,000 лв., или средно на административна област се падат по 386 души. А, ако проследим данните, които ни дава българската статистика, ще констатираме, че в страната, по наша преценка, могат да бъдат обложени с допълнителен данък върху общия доход над 65000 души. Но за да бъдем убедителни, ще проследим броя на данъкоплатците по области. Впечатлението, което добиваме от таблица № 14 е

ТАБЛИЦА № 14
за броя на обложените лица с допълнителен данък върху общия доход за 1940 год.

Области	Брой
Бургаска	43
Вратчанска	154
Пловдивска	566
Плевенска	480
Софийска	3571
Старо-загорска	263
Шумска	629

много малкият брой на обложените във всяка област. Ако приемем, че на всяка област се падат средно десет околии, то във всяка околия ще имаме максимум по 38 данъкоплатци с доходи над 80000 лв. Явно е, че подобно положение не издържа критика. И ако се взрем, например, в числата за Плевенска област, в която е включен и най-индустриалният център на България — Габрово, без да говорим въобще за интензивния характер на всички стопански отрасли в тази област, виждаме, че с допълнителен данък върху общия доход са обложени само 480 данъкоплатци. Мястото не ни позволява да се спираме повече на численни данни, особено за броя на търговските, индустриалните и др. предприятия и тяхното разпределение по области, които данни биха потвърдили още веднаж безспорността на нашето заключение, а именно: обектът на допълнителният данък върху общия доход за разглеждания период е недостатъчно издирен и недостатъчно обхванат. б) Вторият извод от таблица № 13 е, че над 70% от издирените и обложени с допълнителен данък доходи са от категориите 80 до 150 хиляди лева. Въобще, анализването на табличката ни показва един незначителен брой данъкоплатци с по-високи доходи. Така, например: за цялата страна през 1940 год. е имало лица с доходи над 400 хиляди лева всичко 367. А от тях, лица с доход над 800 хиляди лева само 42 души. Тези данни ни дават основание да твърдим, че обхванатите от допълнителния данък върху общия доход не са показвали действителните си доходи нито пък данъчната администрация е сторила нещо по-радикално за

установяване на действителните доходи. Колкото и малка и бедна страна да сме, колкото и ограничен да е националният ни доход, в никой случай нито неговото разпределение е такова, нито броят на възможните граждани е такъв, какъвто ни го дава нашата финансова статистика, въз основа на резултатите от допълнителния данък върху общия доход. И нима бихме могли да приемем, например, че във Врачанската област, която включва градове като Видин, Лом и Враца в 1940 г. е имала само трима души с доход от 300 до 400 хиляди лева и нито едно лице с доход над 400 хиляди лева! Или Пловдивската област, включително и Пловдив, да има само 13 души с доходи над 400 хиляди лева, от които само двама с доход от 800 хиляди до един милион лева! Или Плевенската, която включва индустриално Габрово, търговски и производителни центрове като Г. Оряховица, Търново, Плевен, Свищов, Ловеч, Чербен-Бряг и др. има всичко 7 души с доход над 400 хиляди лева за 1940 г., от които само един с доход над милион лева. Повече не ще се спираме на данни за останалите области, тъй като и там картината е същата. Ще подчертаем само още веднаж, че или нищо не е сторено за издирването на действителните доходи, или пък, което е още по-лошо, финансовата администрация е била съзнателно възпрепятствувана да изпълни своя дълг. Едното или другото, явно е, че нашето финансово стопанство не се е възползвало никак, макар и от малкото възможности, които му предлага допълнителният данък върху общия доход. По този начин се е дозатвърдило убеждението, особено в данъкоплатците от възможните категории, че винаги могат да укриват действителните си доходи от погледа на финансовата власт, без каквато и да е отговорност за това.

Разгледаните данъци участвуват кръгло с 63% в общия сбор от преки данъци за 1940 г. От 1,012,149,000 лв. постъпления от преки данъци, те участвуват с 632,453,000 лв. Остатъкът от 379,696,000 лв. са на другите преки данъци. (Вж. таб. № 15)

Тяхното значение, обаче, е много малко за приходната част на бюджета. Нещо повече, някои от тях (бегликът) са съвсем останали и антисоциални, понеже тежат изключително върху най-бедните слоеве от данъкоплатците.

От до тук изложеното става ясно, че известни категории български граждани са слабо обхванати от прекото данъчно облагане. Така, за 1940 г. средно на данъкоплатец от свободните професии както бе вече споменато, се пада по 1934 лв. данък „патент“, на дребните търговци — 950 лв., а на занаятчиите 420 лв.. Предприятията, подлежащи на облагане върху оборота, също не са достатъчно обхванати.

ТАБЛИЦА № 15

за постъпленията от някои данъци
през финансовата 1940 год.

Данъци	лева
1. Данък върху козите и овците	42,964,000 —
2. Откупи за освобождаване от временна рудола повинност	25,813,000 —
3. Военен данък	24,135,000 —
4. Данък върху наследствата от имоти, придобити по безвъзмезден начин	59,908,000 —
5. Вноски по закона за посрещане на извънредните разходи по обезпечаването сигурността на страната	226,876,000 —
Всичко лв	379,796,000 —

Ние установихме, че платеният данък върху оборота представлява в проценти към общия доход — за индустрията 7.51%, за търговията 5.20%, а за застрахователните и кредитни предприятия — 2.35%. Характерното тук е, че тъкмо тези категории предприятия, които са и най-платежоспособни, са недостатъчно облагани. А като прибавим към този факт и по-голямата възможност те да пре-

хвърлят данъците, действителната данъчна тежест за тях е била още по-малка.

В заключение трябва да подчертаем необходимостта от едно по-плътното данъчно обхващане на разглежданите категории данъкоплатци (свободните професии, търговските и индустриалните занятия и занаятчиите.) Нашата данъчна политика трябва да намери начини за едно действително, съобразено с податните сили на горните групи, по-голямо облагане. Това се налага не само от фискални съображения, но и с оглед на една по-голяма данъчна справедливост.

Изгледи за развитието на висшето образование в Англия¹⁾

Днес в Англия остро се чувствува недостига от подготвени лица за администратори, ръководители на търговски предприятия, учители, архитекти и лекари — професионални и ръководни кадри. Държавните служби пшкат под тежкия товар, който след войната се е увеличил, а при лейбъристкото управление има тенденция към още по-голямо увеличение.

¹⁾ Б. Р. Проблемът за разширяването и правилно организиране на университетското образование у нас е твърде сложен. Това налага преди всичко основното познаване опыта на чуждите държави. „План“ ще даде място на няколко крати монографи за организацията на университетското образование в някои страни.

Настоящата статия е поместена в „The Economist“ от 9 и 15 II. т. г.

Успехът в стремежа към увеличен експорт и вътрешни преобразования зависи най-вече от енергията и предвидливостта на индустриалните водачи. За подобрене на здравословното състояние на населението има нужда от повече лекари, за строежи от повече инженери и архитекти, за разширение на образованието от повече учители. Този глад за повече подготвени и образовани хора не е последица от войната, а от напредъка на цивилизацията, която налага тежки задачи на многобройните професионални отрасли, които от своя страна не могат на изпълнят предназначението си без съответни специалисти. — единствените хора, способни да превъзмогнат сложността на техниката.

Като резултат на това развитие се явява нуждата от повече и повече „образовани“ жени и мъже — разбирайки под тази дума не само и не главно технически подготвени лица, но главно хора, подготвени да мислят и действуват самостоятелно, хора с прогресивни схващания, пуснали корени в развиващата се култура на своето време. При това положение университетите са тези институти, които са длъжни да дадат на държавата нужното число подготвени хора.

Числото на студентите в Англия преди войната е възлизало на около 50.000 души или на 1000 души население се е падало 1 студент. Този брой за Велико Британия — страна на богатството и на традициите е неблагоприятен, особено ако го сравним с другите страни. Нова-Зеландия 1:250, Франция 1:550, Дания 1:650, Холандия 1:800, Белгия 1:700. В САЩ е имало 1.000.000 студенти и 100.000 постоянен преподавателски персонал т. е. САЩ с едно население три пъти по-голямо от това на Великобритания са имали 20 пъти по-голямо число студенти и два пъти по-голям брой преподаватели от броя на студентите в Великобритания. Отношението в източниците на приходите на университетите и колежите е съответно:

Приходи на университети и колежи*) през 1938 г.

	САЩ	В. Британия
	в милиони лири	
Такси.	32	3
Помощи от централни и местни власти	34	2
Дарения	31	1.5
	97	6.5

Ако сравним броят на студентите в двете страни, в САЩ ще има на 1000 души население 5 пъти повече студенти.

Тези, обаче, данни не са дадени с цел щото американската университетска система да служи за модел на Англия, тъй като подготовката на учащата се младеж в университе-

*) Б. Р. В английската университетска система колеж отговаря на нашите факултети, но се ползва с по-голяма автономност, в понякога особено в Америка биват и самостоятелни висши училища.

тите и колежите в двете страни не са еднакви. Колежите в Америка от социално и интелектуално гледище в много отношения стоят по-близо до средните училища, отколкото до университетите в Англия. Противоположният аргумент е големият брой на дипломираните студенти и количеството на изследователската работа при американските университети.

Преди да се вземе окончателно решение за разширение на британските университети трябва да се отговори на някои въпроси. Напр.: на лице ли е едно достатъчно число от младежи способни да продължат образованието си в университета? Университетските авторитети са тези, които могат да преценят и отговорят на този въпрос. — Те, обаче, са скептично настроени. Този въпрос в същност има две страни. Първата е дали населението има достатъчна природна интелигентност. Мнозинството ще отговори, че много повече младежи притежават нуждната интелигентност, за да влязат в университета отколкото до сега е било допускано. Опитите в другите страни могат да потвърдят същото. В същност ние няма нужда да работим с предположения, защото понастоящем Манчестерският университет употребява модерни технически способности за измерването на интелектуалните способности. Резултатите на това изследване не са още пълни, но те вече показват, че 10% от населението се намира на нужното ниво, което се изисква за постъпването в университета. Следователно недостигът не произлиза от първоначалния източник — народа. Втората страна на въпроса е там, че известно число от надарени младежи може да не учат до 18 г., понеже се изплъзват от училището към 14 или 16 годишна възраст. За увеличаване възможностите на учащата се младеж, законът за образованието от 1944 г. предвижда средно образование за всички. Приложение на този закон, обаче, е в голяма зависимост от бързината, с която той ще бъде приложен за учащите се до 16 г. и от щедростта на местните просветни власти¹⁾ да предоставят възможности за талантливите момчета и момичета да останат в училище до 18 г., за да бъдат потенциален източник за университета.

При това положение, трябва да минат няколко години, за да бъде увеличено числото на абитуриентите и то при условие, че няма да има военни призовки. През това време увеличените места в университетите могат да бъдат попълнени от трите випуска, които поради войната са били възприпятствувани да влязат в университета. Значително увеличение в броя на студентите може да бъде постигнато в сравнително късо време. То е желателно поради две причини: първо, поради належащите, но скритите възможности на британския

¹⁾ В Англия се раздават един голям брой степендии на проявили се в учението младежи от страна на общини, културни институти, фондации и особено дарения от частни лица

народ. На лице е и една трета наложителна причина за разширението на университетите, а именно: страната има нужда и от научни работници-изследователи. За тази цел е основан специален държавен комитет, който да проучи този въпрос, да изчисли броят на специалистите, от които страната има нужда и да посочи пътя, по който трябва да се върви, за да се попълни това число.

Под натиска на войната нуждата от увеличен брой специалисти и компетентни техници стана още по-голяма. Ако Англия иска да задържи своето място между великите сили, за нея е от жизнен интерес да увеличи числото на чисто научните и приложни изследвания.

Много е възможно, че импулс даден за науката през време на войната ще има своя естествен последица — разширение на университетите. Научните открития имат първостепенно значение и разширението на средното образование ще увеличи числото на младите хора, желаещи да следват природни науки. Броят на кандидат-студентите, които ще следват природни науки, идващи от народните средни училища е бил винаги по-голям от броят на тия, които идват от прочутите частни училища — пансиони. Повече народни средни училища, значи повече кандидати за природни науки. Тъй като икономическото развитие има същата насока, то изгледи за безработица са много малки. Още повече, че големите индустриални фирми, които за сега са единствения извор за частните дарения, предлагат и ще предлагат големи дарения за научни изследвания и по този начин дават възможност за научна подготовка в тази посока.

Ако стремежът към разширение на факултетите по природни науки е толкова голям, то университета трябва да обърне внимание на съответното увеличение на факултетите по хуманитарни науки. Преди войната е имало 22,000 студента в хуманитарните факултети и 27,000 — в факултетите по природни науки (включително медицина, агрономия и архитектура). Това отношение е приемливо. Но за да се запази в страната равновесие между културата и цивилизацията при едно чувствително увеличение на факултетите по природни науки може да има едно по-малко увеличение на хуманитарните факултети.

Имайки предвид важността на планираното увеличение в броя на студентите, ние трябва да имаме два срока — един къс и един дълъг срок. Късият срок ще трае от 10—15 г. а дългият — да речем 30 г. По далече от този срок нещата не могат ясно да се видят.

В началото на тази статия числото на студентите е сравнявано с броя на цялото население. Но това е един много груб и несъвършен начин на изчисление, много по-подходящ е начинът, при който се сравнява числото на студентите, през

която и да е година с числото на родените лица преди 20 г. Този начин е илюстриран в долната таблица. „Отношение“ в последната колона се основава на предположението, че всеки студент прекарва точни 3 години в университета. Същата колона показва приблизително процента на родените деца през първата година които са могли 20 г. по-късно да постъпят в университета.

Ражданията и броят на студентите в
В. Британия

Раждания		Студенти		Отношение
год.	брой	год.	брой	
1905	1,066,892	1924—25	41,791	1:3
1910	1,026,884	1929—30	45,603	1:5
1915	919,295	1934—35	50,638	1:8
1920	904,295	1938—39	50,002	1:9
1925	813,888			
1930	734,390			
1935	686,542			
1940	706,344			

От тази таблица може да се види, че и без много голямо разширение на университетите се забелязва едно значително процентно увеличение в броят на студентите преди войната. Същата дори и по-силна тенденция ще има и след войната. Университетите трябва своевременно да отговарят на нуждите на времето. С първата крачка, при прилагането на краткосрочния план, трябва да се предприеме увеличението броя на желаещите да завършат природни науки. Едно удвоение на този брой не изглежда неизпълнимо. Факултетите по природни науки през време на войната са запазили, с малки изключения, както броят на студентите така и броят на преподавателите. Например: в Лондонския университет е имало 9,632 студента по медицина, естествена история и инженерство през 1938/39 г., а през 1944/45 — 8,500. В Оксфорд числото на студентите по хуманитарните науки падна от 3,967 през 1939 г. на 1,755 през 1944 докато по природни науки числото на студентите спадна само от 1,056 на 815. Тъй като най-голямата мъчнотия при разширяването на университетите представлява увеличението на преподавателския персонал, очевидно е, че факултетите по природни науки имат по-добри перспективи от тези по хуманитарните науки, които ще се нуждаят от по-продължително време, за да подготвят нужният преподавателски персонал. Изглежда напълно разумно планирането на 100% увеличение броя на студентите по природни науки в продължение на 10 г. Хуманитарните науки за същото пропорционално увеличение се нуждаят от 15 г. или до края на 1960 г. броят на студентите по двата вида науки ще стигне 100,000 души, което значи че 4.75% от родените около 1940 г. ще влезат в университета.

Разширението на университетите след 1960 год. няма да срещне вече толкова големи мъчнотии с персонала и сгради. По нататъшното увеличаване може да бъде за още 50,000 души за следващите 15 години. Студентите през 1975 год. ще са бебета през 1955 год. и тяхния брой изглежда, че няма да надвиши 600,000 души. Общият брой на студентите през 1975 год. ще стигне до 150,000 души или малко повече от 8%, а според изчисленията на Манчестерският университет минимум 10% от населението са на нужното ниво, което се изисква при постъпването в университета. Тук трябва да споменем, че преди войната $\frac{3}{4}$ от студентите са били мъже. Ако същата пропорция се задържи, когато общото число на студентите се утрои, то процента на мъжете ще се повиши на 12% — повече отколкото трябва. Затова, числото на жените в университета би трябвало не да се утрои, а да се ушестори за 30 год. Колкото и да е желателно това разрешение, то е мъчно изпълнимо през периода на една генерация. От друга страна не е изключена възможността числото на новородените след 1955 год. непрекъснато да спада. Би било неразумно да се пръскат средства и енергия за университетите, които ще се изпълнят само за няколко години.

Ето защо, първият 15-годишен план който цели да постигне увеличение в броя на студентите от 50,000 души на 100,000 изглежда да стои на по-сOLIDна основа, отколкото следващия план да се постигне увеличение от 100,000 на 150,000 студента.

Как трябва да се пристъпи към разширението на отделните университети. Има три възможности: 1) чрез разширение на съществуващите у-тети, 2) чрез разширение и провъзгласяване на колежите при у-тетите в самостоятелни и независими у-тети, 3) чрез основаване на нови у-тети. Мненията относно максималната величина на у-тите чувствително се различават. У-тетските авторитети твърдят, че поверените им у-тети са достатъчно големи. В рно е, че числото 5,000 в много отношения е задоволително по обем, защото посреща економично административните си разноси, попълва необходимото число на студенти във всеки факултет и предоставя добри възможности за преподаване и научни изследвания.

Понастоящем Оксфорд има около 5,000 студента и Кембридж около 6,000 и двата университета поддържат, че са достатъчно голями. Това можеби е верно, но при настоящата остра нужда от вишисти и имайки предвид особените преимущества, които имат тези два университета, то те не би трябвало да откажат да дадат своя принос за задоволяване на една обществена нужда. Те не могат да останат незасегнати при провеждането на една национална политика за разширението на университетите. Тяхният бюджет след войната ще бъде удвоен и е разумно, ако те увеличат своето число с още по

1.000 души. В случай че решат да сторят това, то най-добрият начин би бил да се отворят по два нови колежа при всеки университет. Повечето от съществуващите колежи в миналото са били основани от английските крале. Защо тогава сегашното правителство да не може да основе и то колежи? Тези новоосновани колежи могат да бъдат и само за жени.

Лондонският университет през 1938—39 г. е имал 13.000 студента, — на пръв поглед голямо число, но то ще ни се види по-малко, ако го разделим на съществуващият брой колежи, които са географически разделени в разни части на град Лондон и представляват отделни академични единици. Университета има приходи, които се увеличават с растящото значение на даренията от държавното съкровище, но до сега те са засягали само административното тяло на колежите. Лондонският университет е само административно и изпитно академическо тяло и като такова стои на необходимото разстояние от академичната работа. Студентите имат много малък допир с университета през цялото времетраене на тяхния курс, освен при техното регистриране като студенти и при подаване молби за допускане на изпит. Лондон като университетски град е като светата Римска Империя, тъй като и до ден днешен колежите са до голяма степен автономни. От тук може да се пита: ако един университет се раздели на 4 или 5 отделни университета ще загуби ли той нещо, или напротив доста ще спечели? Имаме доста примери в други страни където, в един град имаме по няколко университета.

При това, колежите в Лондон могат да се групират доста лесно. Една група от колежи има в Блумсбъри. Главният между тях е старият University College и към него могат да бъдат придадени Белфордският и Уестфилдският колежи. Друга подобна група има в Странд и се състои от Кралския колеж, King's College и Лондонското училище за икономически науки и също за сега колежа Биркбек. Третата група колежи е в квартала Кентигстон.

Колежът Куин Мери е изолиран в источния край на Лондон и има възможност да поеме сам едно голямо число студенти. Многобройните училища, в които се учи медицина биха могли да бъдат прикрепени към тези нови университети според географското им разположение из града. Изброените възможности не са най-важните при провеждането на разширителната политика в университетите. Ако числото на студентите в Лондон трябва да се увеличи съобразно с общия предвиден брой, то това увеличение не само ще предостави една възможност към сливане на сегашните колежи, но ще увеличи значително нуждата от такова сливане. Много е възможно също така да се основе един пети университет в юго-западната част на Лондон.

Провинциалните, университети няма да срещнат големи мъчнотии през предвидения период от време да достигнат 5,000 студенти — ако им бъдат дадени средства, сгради и персонал. Например: в Манчестерският колеж има вече дълга листа за местата; запазени за абитуриентите и тези, които ще бъдат освободени от военна служба за идната учебна година. Най-малко 5 от провинциалните университети биха могли да бъдат разширени в течение на 15 г. до степен да могат да приемат всеки по 5,000 студента. Числото в останалите провинциални университети би могло да достигне до по 3,000 или по 4,000 студенти. Университетски градове, които не притежават потенциален брой бъдещи студенти нито специални студентски обществения за студенти от други населени места, не могат да разчитат на бърз и голям приток на студенти. За осемта английски провинциални университета ще бъде извън техните сили да надминат числото 29,000 студента Уелският у-тет с своите 4 колежа (факултета) би могъл да се разшири до 7,000 студента. Тези увеличения са повече от удвояване но те са възможни поради факта, че споменатите у-ти се намират в големи градове и студентското население е от същите градове. Четирте шотландски университета са приели вече един по висок процент от населението в сравнение с другите университетски центрове и поради това от тях не се очаква голямо разширение.

От разгледаните институти остават още три университетски колежа в Ексетер, Нотингам и Саутхамптон. Всички те са малки, но представляват един ценен зародиш за разширение.

Предполагамото увеличение към 1960 г. е 90,000 студенти. Това число представлява пределната граница на това, което може да се иска от съществуващите институти. С изключение на Лондон, университетите ще достигнат средно числото от по 5,000 души студенти всеки. Ако ли пък искаме общият брой да стигне до 100,000, то необходимо е откриването на съвсем нови университети. Традиционният начин на процедурата е чрез основаване на нови колежи в населени места, в които местните просветни власти би подели ведно с държавата тази инициатива. Трите центъра, подходящи за целта са: Стък он Трент, Лейсестер и Тиизсайд. Норвич и Плимут са също подходящи центрове. Още повече, че населението в Ланкашир и Уест Райдинг надвишава капацитета на вече съществуващите 4 университета. Нови колежи могат да бъдат основавани в Болтон, Блякбърн или Пресгтон и в Брядфорд или Хъдерсфилд. В Хъл има вече колежи, които би могъл да бъде разширен. С помощта на тези ново основани колежи ще се създадът още 10,000 студентски места.

Университетите могат да се разширят приблизително така:

	брой на студентите	
	1938-39	1960
Оксфорд и Кембридж	11,000.—	13'000.—
Лондон	13,000.—	20'000.—
Бирмингам, Бристол, Дюрам, Лиидс, Ливерпул, Манчестер, Рединг и Шефлид	11,500.—	29'000.—
Уелс	3,000.—	7'000.—
Абердин, Енеенбург, Гласгоу, Сент Андрюс	9,500.—	15'000.—
Ексетер, Нотингам и Саутхамптон	1,300.—	6'000.—
Нови университети	—	10'000.—
	<u>49,300.—</u>	<u>100'000.—</u>

Би било интересно е да се направи и една трета колона за следващото предполагаемо увеличение към 1975 г. Но едно такова разпределение при сегашното положение на нещата ще бъде доста своеволно. Едно нещо, обаче, е ясно, че ако се реализира първият петнадесетогодишен план през 1960 год. някои от университетите ще се разширят повече от колкото сега ние можем да предвидим, а други по-малко ще продължават да растат. Страната, ако се нуждае от още повече университети в бъдеще, ще трябва да прибегне към откриване на нови такива.

Програмата от този стил изисква средства. В миналото университетите са изниквали бавно и с малки начинания, които са били главно импулсирани от дарения на царе или богати благодетели. Само от 1920 год. държавата почна да прибавя една значителна сума към университетския приход. За бързото разширение на университетите, което ние по-горе изложихме вече, не ще може да се разчита на частни дарители. Държавата ще трябва да поеме по-голямата част от разходите. Това становище е вече възприето. Държавата е удвоила вече сумата предназначена за университетите преди войната и за бъдеще ще трябва все повече и повече да я увеличава.

Ако през 1937—38 год. 6.5 милиона лири са изразходвани за 50,000 студента и като имаме предвид едно постоянно увеличение на цените стигнало до 50% има вероятност, че 19.5 милиона лири ще са необходими през 1960 год. за издръжка на 100,000 студента и 30.— милиона лири за 150,000 студента през 1975 год. В същност сумите ще са много по-големи. За постройката на аудитории, за инвентар, за преподаватели и за научни изследвания ще има нужда от допълнителни средства. По правилно е да сметнем 30.— милиона ли-

ри за 1960 год. и 45.— милиона за 1975 год. от които съответно 24.— милиона лири се падат на държавата.

Това са, разбира се, големи суми, но те бледнеят, когато ги сравним с огромните цели, за които те ще бъдат предоставени. Дори и една по-голяма сума не ще представлява повече от $\frac{1}{2}\%$ от националният доход. И най-консервативния економист не може да не признае, че от тези разходи ще има много голяма полза.

Правно регламентиране на трудовата плата според нашето законодателство

от

Д-р Вл. Абадниева

Главната задача на трудовото право се състои в това, да уреди правното положение на работниците. На тази цел са поставени особени правни правила. Една голяма част от тия правила се отнасят до условията на труда, които биват с закона или непосредствено определени, или са издадени предписания, според които основи, или според които форми, се определят. В центъра на всички трудови условия стои трудовата плата. За работника тя е средство за задоволяване нуждите му за живене, за работодателя — според степента на платежния интензитет, един повече или по-малко важен костуем фактор, за общото стопанство — един регулатор на цените. От нея зависи стандарта на живене на работника, което бива изразено най-ясно от отношението между реалната плата и цената на консумираните стоки.

С настоящето разглеждане ще се сирем върху правната регламентация на образуването (определянето) на трудовата плата според нашето законодателство.

Поглед в миналото

Непосредствено след Освобождението за правна регламентация на условията на труда у нас не може да се говори. Двадесет и пет години след Освобождението у нас няма никакъв закон за защита на труда. Това може да се обясни от една страна, че първоисточниците от които е реципирано тогава нашето законодателство не са съдържали такива норми, и от друга, че у нас едва се е зараждала промишлеността. Първият трудов закон у нас — Законът за женския и детския труд е от 1905 г., след което последваха законите, които регламентираха продължителността на работния ден, за хигиеничните условия, за обезопасяването на труда и пр.¹⁾; но сравнително най-продъл

¹⁾ Закона за хигиената и безопасността на труда от 1917 г. Закона за контрола на парните котли и резервуарите от същата година. Закона за обществените осигуровки от 1924 г.

жително остана във от обсега на една законодателна регламентация трудовата плата. Едва Закона за трудовия договор от 1936 г. съдържа норми относно регламентиране образуването на трудовата плата. До тогава трудовата плата се образуваше само от съотношението между търсенето и предлагането, височината ѝ зависеше изключително от конюктурата на трудовия пазар. За отстраняване конкуренцията помежду си (и за подобрение условията на труда) се появиха първите стремежи за колективно действие от страна на работниците. Така се създадоха и у нас първите работнически синдикати.¹⁾ Борбите които синдикатите водеха имаха за резултат въвеждане на една фактическа система на колективни трудови договори. С тия колективни трудови договори се тури още преди законодателството едно начало на изваждане във от влиянието на конкуренцията една минимална трудова плата (един минимум от сносни условия на труда).

Международната организация на труда и трудовата плата.

Международната организация на труда с конвенция № 26 от 1928 г. тури началото за регламентация на образуването на трудовата плата. Според тая конвенция, всяка държава, която я ратифицира, се задължава да установи методи, позволяващи да се определят минималните размери на надниците на работниците, работещи в индустриите или в части от тях, и в търговията, в които не съществуват ефикасни правила за определяне на надници чрез колективни трудови договори или по друг начин и в които надниците са изключително ниски. Според тая конвенция в прилагането на методите, определящи минималните надници, трябва да вземат участие заинтересуваните работници и работодатели под формата и в границите, които ще бъдат определени от националното законодателство, но в всеки случай по равно-число и при еднакви условия. Определените минимални размери ще бъдат задължителни за заинтересуваните работници и работодатели. Те не могат да бъдат намалявани от тях, нито с индустриални договори, нито с колективни трудови договори, освен с съгласие на компетентната власт.

А минималната трудова плата според препоръките, които прави М. О. Т. с рекомендация № 30 от 1928 г., трябва да отговаря на изискванията за едно задоволително жизнено ниво на работника и на неговото семейство, като този критерий се установи въз основа на статистиките за домашния бюджет и се огледа на покупателната сила на платата, като практически се препоръчва за мярка да се вземат установените колективни

1) Изчерпателни изследвания върху развитието на работническите синдикати у нас, за първите стачки и първите сключени колективни трудови договори вж. у проф. Янулов, Развитие на социалното законодателство в България, София 1939.

трудови договори в индустрии, където има най-силни работнически организации.

Конвенция № 26 на М. О. Т. бе ратифицирана от България през 1935 год. и бе приложена от Закон за трудовия договор от 1936 г. с втората алинея на чл. 21.

Според законодателството

Според Закона за трудовия договор, трудовата плата може да се определи от работника и работодателя с трудовия договор. Уговорената трудова плата, обаче, в никой случай не може да бъде по-ниска от размера на платата определена в колективния трудов договор или в тарифните постановления (чл. 21).

В случай, че размерът на трудовата плата не е уговорен с трудовия договор¹⁾, работникът има право, според чл. 22, на платата определена в колективния трудов договор, а ако липсва колективен трудов договор, — на най-ниската плата определена по тариф одобрен от Министерския Съвет. Но и ако няма такъв, работника има право на най-малката плата, която се плаща за работник, който работи същата работа в същото или подобно и съседно по място предприятие. При спор, по размера се произнася трудовия съд след изслушване на вещи лице върху оценката на даленото от работника трудово изпълнение.

Тия норми на Н-З.Т.Д. са насочени единствено да гарантират на работника размера на една минимална плата.

Друг е въпроса дали тия норми са достатъчни да осигурят минимална плата, която да отговаря на изискванията за едно задоволително жизнено равнище на работника и неговото семейство, което именно препоръчва рекомандацията на М. О. Т. под № 30 от 1928 год. Държавата, обаче, в зависимост от своята социална политика, може да влияе върху образуването на трудовата плата, защото минималните плати на работниците, съгласно ал. II на чл. 21 могат да бъдат определени и от публичната власт чрез тариф.

Военновремените закони създадоха нови форми на регламентиране, образуване (отделянето) на трудовата плата. Именно Закона за гражданската мобилизация с чл. 22 дава на Министерския съвет правомощие да нормира платата на работниците. Това правомощие е по един военно-временен закон и не може да сметем, че е с оглед на някакво социално преустройство, тъй като неговата цел е да се обезпечи снабдяването с материалите необходими за войската, населението, народното стопанство в време на война. Понеже работата е един производствен фактор, на който цената е трудовата плата и цените от гледна точка на стопанските и социални условия,

1) Преди Н-З.Т.Д. въпросът е следвало да се разреши по общите правила на облигационното право, като ощетеният (работника) е имал право на иск за подобаване заплащане по правилата на *Condictio sine causa*.

са две неразделни стопански величини и тяхното многостранно и едновременно регулиране в време на война е била една от основните задачи на стопанството. Ето защо, с чл. 22 Зак. гр. мобилизация се повери едно широко свободно усмотрение на Министерския Съвет да прецени, кога за обезпечаване снабдяването с материали, следва да наложи и едно нормиране на платата на работниците. Даденото правомощие, обаче, не може да не държи връзка с трудовите закони, именно Нар-закон за трудовия договор и Нар-закон за колективния трудов договор и да се развива в рамката, която поставя чл. 20 от Зак. гр. мобилизация.

Въз основа на чл. 22 от Зак. гр. мобил. Министерският Съвет с 60-тото си постановление взето на 30 Декемврий 1943 г.¹⁾ определи от 1 Януарий 1944 г. за цялата страна в 126 таблици минималните таблици и заплати на различни категории физически и умствени работници в различни стопански и производствени клонове, като за в бъдеще определянето на минимални надници и заплати можеше да става само по почин и решение на Министерския съвет при съотношение с целия надничен блок. С колективни трудови договори можеше да се уреждат всички други трудови условия, но не и да се определя с тях минималната трудова плата.

С 20-то постановление на Министерския Съвет, което влезе в сила на 19. 9. 1945 г.²⁾, се установи обаче, за пръв път у нас, максималният размер на трудовата плата, именно 25,000 лв. месечно, включително всички допълнителни заплати, тантиеми и др. възнаграждения, дадени под каквато и да е форма, освен възнагражденията получавани от прогресивно доплащане за произведено в повече от определените средни производствени норми и семейни добавки. Запарените по-високи надници и заплати трябваше да се съобразят с това постановление.

А с 12-то постановление на Министерския Съвет взето на 13. 9. 1945 г. с обратна сила от 1 Юли 1945 г. се въведе система на фиксирани трудови плати, като блоковите таблици на работническите надници, влезли в сила на 1 Януари 1944 г. с 60-то постановление, се превърнаха в фиксирани плати. Увеличението на надниците може да стане само чрез увеличаване на производството, с въвеждане на средно производствени норми. Известно смекчаване съществуваше за работниците, за които е установена по малка надница от 300 лв., за тях можеше да се направи отклонение от таблиците и техният размер можеше да бъде увеличен, но само до 300 лв.

¹⁾ Д. в. бр. 30, 1944 г., попълнено с 18-то постановление Д. в. бр. 107, 1944.

²⁾ Д. в. бр. 218, 1945.

³⁾ Д. в. бр. 226, 1945 г.

Последното постановление на Министерският Съвет издадено на основание чл. 22 Зак. гр. мобил. е б тово постановление взето на 1 Ноември 1945 г. ¹⁾ То отмени разпоредбата, с която отклонения от надничният блок се допускат само за надниците, които не са по високи от триста лева (12-то постановление), и разпоредбата, с която се определяше максималната трудова плата 25000 лв. (20-то постановление), като определя максималния размер на трудовата плата, която може да се калкулира на 35,000 лв., като по-висока трудова плата може да се заплаща, но без да се калкулира. И допусна да могат с колективни трудови договори да се уговорят по-високи минимални надници и заплати от тия определени в надничният блок приет с 60-то постановление на Министерския Съвет.

Следователно, според действащите норми, трудовата плата е регламентирана в една нестегната форма. В поставените рамки нейната височина може да се определи по пътя на договарянето между работникът и работодателя. Също върху образуването на трудовата плата могат да влияят и професионалните организации, като с колективни трудови договори могат да определят по-високи минимални надници и заплати от тия определени в надничният блок на 60-то постановление на Министерския Съвет.

На определянето максималният размер на трудовата плата, действително не може да не гледаме като на една мярка наложена поради създадените стопански условия от войната. Но социалната политика на една направляваща стопанството държава не би се лишила от едно грижливо влияние върху образуването на трудовата плата.

Стопанското значение на банските, морските и климатическите курорти и летовища в България

от

Д. Кацев — Бурски

Състоянието, в което се намира нашето курортно дело, налага бързото организиране на всички възможни средства, за да бъде поставено на челно място в редицата на най-важните и доходни стопански отрасли. защото, нека не се забравя, че нашата страна е надарена от природата с неизчерпимо богатство от топли и студени минерални води, с отлични морски и климатически летовищни места и с неизчерпаема по красота природа. Всички тия полезни богатства, могат да задоволят не само нашите вътрешни нужди, но и нуждите на нашите съседи и тия от други по далечни страни, както и всички лица

¹⁾ Д в. бр. 271, 1945 г.

търсящи природните красоти и целебността на минералните води и климатическите особености.

Повече от двадесет години, откакто се поде от близки до нас среди да се изтъква с особена жар необходимостта да се постави на правилен път развоя на курортното дяло и най-главно поставянето му в услуга на стопанското и финансово здравяване на обеднялата ни поради тежките и погроми и войни родина. Подчартаваме, че малко бяха лицата, които можах да схванат грамадното значение на това дело, обаче, тия от които зависеше, не само почина, но и създаването на държавен план за използването на дарените ни родната земя богатства, не искаха при очевидността на добрите резултати, да се решат да действуват в по-голям мащаб било на изследвания, било на строежи.

Всички опити да се създаде държавен курортен център — автономна дирекция, в която да се съсредоточат големите държавни интереси, за използване курортите, отиваха напразно. Дори основаното от нас, покойният Д-р Хр. Стойчев, Н. Раден Богомил Радославов, проф. Русчо Райнов и др. Балнеолошко дружество, което прибра всички видни балнеолози професори и учени, едва успя да издействува откриването на катедра по физи-терапия при факултета за медицина при нашия университет и при случай да подпомогне развитието на някои бански курорти, без да може да разреши крупните задачи на курортите, които сами за себе си са от грамадно значение стопански предприятия. От тия предприятия очакваха, без да влагат капитали, държавата, общините и частните лица, които влагаха капиталите си на слуга и за да могат да ги рентират и не подбиха средствата, за да използват попадналите им в ръцете курортисти — здрави и болни.

Единствен курорт, дето почна по системно и планоно да се работи и се стопанисва бе Варненския. Непосредствено след войните украсяването на Царицата на Черното море, почна опипом. Държавата, отделяше по нещо от своя бюджет, общината потъна в дългове, обаче далеч не се достигна да се превърне Варна в търсен международен курорт. Мамаия и Кюстенджа в съседна Ромъния, без да предлагат хубостите на Варненския морски бряг — от Галата до Аладжа манастир, без да имат луксозните морски бани и изобилието на пресни и питателни храни, се посещаваха по-добре. Причината е, че там знаяха чрез лука да обират курортистите, а ние чрез простотата си на прехвалени гостоприемци да ги отблъскваме. Нашите добри хотели нямат удобствата и обучената прислуга, ресторантите пък нямаха добра кухня и възпитана прислуга. Може да се каже, че ресторантите се отваряха не да удовлетворяват и задоволяват вкусовете на гостите и по тоя начин да ги прикоткат за постоянно гостуване, а да им вземат парите без да им дадат питателна и ефтина храна. Нито един

от ресторантите или келнерите не бяха минали никаква школа, за да имат от малко малко понятие за поддържане дълготрайни връзки с гостите.

Нашите митнически и паспортни служители също не бяха подготвено възпитани да посрещат гости. Имаше случаи, когато митническите власти по дунавските пристанища, едва ли не счатаха идящите да курортуват в Варна или въобще в страната чужденци за контрабандисти. Мвoзина се връщаха от пътя и отиваха в Кюстенджа — Ромъния, или към Адриатическите курорти, разнасяйки заедно с проклятието си към нашите неуредици и славата на Борба се води за и емахането на тия нередности, но с това не се подпомогна напредъка и развитието на курортите в страната. Само морският бряг не можеше да задоволи чужденците. Те търсеха и прехвалените, макар и основателно, термо-минерални извори, които със своята висока радиоактивност, колоидалност, интересен химически състав и видна целебност, намиращи се сред китна природа, за да церят своите явни и въоб ажаеми болести. Но и когато пристигаха намираха вместо хотели и вили селски ханища, а над ценните целебни извори, кочияи, вместо необходимите бански сгради с нужните удобства и съоръжения.

През малкото спокойни дни на нашето мирно развитие, ние без специален план се помъчихме да направим тук таме по нещо, за да се каже, че и ние не сме далеч от това що вършат за общо добро, по-напредилите народи. Но по някога, когато се подемахме инцидентно известен почин, било от по далновиден министър, било от часни лица, намираха се веднага противници, които с повик за пестене или от партизанска злоба проваляха започнатото. Единствен Никола Геннадиев не се стресна от виковете, когато реши да похарчи известна сума за да построи над изобилния с вода лековит минерален извор в Банкя, небивалата по разкош за времето банска сграда, която и до сега е единствен паметник на ясно разбрана и поставена за разрешаване банско строителна политика и добре вложен и отлично рентиран държавен капитал. Приходите от тая баня годишно са над 4 мил. лева.

Из недрата на нашата благословена българска земя бликат водите от 265 топли и студени минерални извори, които по своя химически състав, колоидалност, а най-вече по своята радиоактивност, далеч надминават много всесветско известни термо-минерални води. Минералната вода „Соленци“ край с. Мерицлери има химически състав от 20 различни минерални соли, като надминава по своето разнообразие водите от Карлсбал и Виши, при това има и 49% колоидалност, а „Соленото изворче“ при Наречен има 1300 емана радиоактивност; дори водите на р. Бели Искър — 24 ем. рад., р. Сливница при с. Радуил Самоковско — 16 ем. рад., а подпочвените води на Стрелчанската долина, през която протича р. Недет дере имат над 54 емана радиактивност.

Солудервентска „Момина“ е един от типичните случаи дето липсата на планомерна строителна политика и творчески обхват на цялостния блок от интереси и необходимости, попречи за създаването на истински лечебен център, какъвто се вещаеше от покойните Д-р Хр. Стойчев, проф. Коцарев и скромността ни. Ние писахме, насърчавахме с беседи и съвети, лекари и стопани и наистина, само за няколко години курорта се разви, ридовете около него се покриха с вили и „домове“ обаче, при все, че малкият капитал вложен от държавата се ренгираше всяка година с 100% - не се построи специална сграда за баните, колто да отговаря напълно за предназначенията на този курорт. Размах няма, а всичко, което е предприето, не е целесъобразно. Построяването на инхалториума не е с оглед на лекуването на болните. Поради незнание или други причини бе унищожена „калната“ баня, която преди безредното „облагострояване“ на курорта се славеше с своята голяма целебност, защото довличаните от пороищата пясъци огниваха под въздействието на горещата минерална и радиоактивна вода, превръщаха се на целебна тиня, в която се намираха микроскопическите частици на елемента радий. В същото положение е Хисаря, Наречен, Стрелча, Долна баня, Пчелин, Княжево и другите бански курорти.

Искани концесии за построяване на модерни хотели и специални институти не се даваха от страна на държавата, а това беше престъпно опущение, защото годините изтекаха съвсем неусетно и вместо да имахме имуществата на концесионерите, като народна собственост, ние нямаме нищо, освен голият си фулулук.

Така беше до войната и през войната, ала не бива да бъде и сега, понеже навлизаме в следвоенното мирно развитие. Налага се криволичащите пътеки и придвижващите се по тях да ги изведем в общия стопански друм и с общи усилия да се впрегнем за творчески поход и използваме богатствата за уравновесяване бюджета на държавата, тоя на общините, а най-вече да създадем почини за населението в курортните места да почувствува гяхната материална благодат.

Държавата няма средства. Тя изнемогва, защото и данъкоплатците изнемогват. Те се претоварени преко тяхните податни сили. Налага се частния почин при контролата и съдействието на държавата да изработи специален стопански план за превръщане страната в грамаден банско-климатичен курорт, който да открие възможността за използване от нас, а най-вече от нуждасщите се чужденци, целебните минерални води, морските брегове, планинските лстовица и природните красоти. Този план ще трябва да обхваща изцяло курортното дяло, а неговото изпълнение да се извърши от създаването на автономна курортна дирекция и от курортна кооперативна централа. Автономната курортна дирекция трябва да обедини сегашните служби от

Министерствата на търговията и промишлеността и Народното здраве, за да стабилизира не само бързото проучвания за каптажи и строежи, но и да кавализира и всяка дейност на на общини и частни почиви в защита интересите на народ и държава. Курортната кооперативна централа пък ще трябва да обедини по задължение всички курортни общини, ресторатори, хотелиери, собственици на вили и стопаните от курортните общини, лекари и специалисти балнеолози, хидролози, геолози и др.

Курортната кооперативна централа ще бъде активния изпълнител на решенията и плановете на Автономната курортна дирекция. Тя е, която ще поеме изпълнението на стопанския план, неговото финансиране и строителството. Кооперирането на курортите и леговищата се налага от невъзможността на отделните курорти да си набавят средства за по-бързото и смислено облагострояване, обзавеждане и използване, било чрез събиране на средства от членовете на общожитието, било чрез заеми. А като се знае, че не са неизчерпаеми касите на държавните банки, които могат да дават заеми на отделните общини или курортни предприятия, то ще се разбере, че при кооперирането, всичко което трябва да се извърши за полема и финансирането на даден курорт ще става с оглед на пълното задоволяване належащите му нужди и то с ясна цел за неговото по сетнешно правилно развитие и доходност.

Изпълнението на начертан план за даден курорт, трябва да се извърши не в ред години, а най-бърже, като се държи сметка, че вложеният капитал, трябва да почне да се рентира още при първата балансова година, а не да се остави мъртав, като се започнат строежи и продължат с години. Протакането не рентира капитала, то е и вредно.

Курортната кооперативна централа ще набере част от капитала си от своите членове — колективни и индивидуални, сама ще разполага срещу дяловия си капитал от по-крупни кредити, било от нашите банкови институти, било от чужди финансови групи. И пожеже ще разполага в всеки момент с достатъчно средства, ще може бързо, само в един по-къс срок да постави основите на своята активно строителна и творческа стопанска дейност. При наличността на средства веднага ще се проведе капирането на известни вече по своята целебност води, ще се построят бански сгради с тяхните съоръжения по изискванията и постиженията на физио-терапията; ще се извършат доставки на съобщителни средства; ще се доставят нужните за обзавеждане материали и мебели било за хотелите, било за ресторантите и вилите. Ще се извършат постройки на водопроводни и канализационни мрежи и др.

Кооперативната курортна централа ще се погрижи и с откриването на училища или специални курсове за хотелиери, ресторатори и ще подготви специални лица за прислуга на тия заведения, та да получат първичните познания за гостоприем-

ство, така както то е познато в чужбина, за да можем и отговорим на нуждите на нашите гости, от които ще чакаме чрез нашите природни богатства да създадем благоденствие на народа и закрепим стопански и финансово България.

Чрез Курортната кооперативна централа се откриват широки възможности, обаче, в рамките на една статия е невъзможно да се изложат. Проект-уставът на тая централа е вече готов, той може да бъде разгледан, като се вземе почина затова от ръководителите на най-големия курорт в страната, Кмета на гр. Варна и поканят представители и от други известни курорти, за да се тури основата за образуване на Курортната кооперативна централа.

За биографиите на нашите писатели

от

Димо Минев

Новобългарската художествена литература навърши стогодишното си съществуване. Още през време на робството се явиха писатели и поети, които сложиха начало на почти всички известни литературни родове: лирика, разказ, повест и драма. Само романът намери своите майстори след Освобождението.

Потисканата няколко века духовна енергия на българското племе под робството, се изяви в произведенията на няколко предосвободенски писатели в почти завършени художествени форми: бунтовните стихове на Добри Чинтулов, нежната лирика на П. Р. Славейков, огнените песни на Хр. Ботйов, драмата „Иванко“ и повестта „Пендастната фамилия“ от В. Друмев — произведения, които и днес четем и от които още се вдъхновяваме, а новите ни писатели следват тяхната идейна линия и сюжетната им тематика. Явяването на Ив. Вазов е изключително явление за толкова младата българска литература. Българското лирическо творчество достигна пределите на музикалното съвършенство в стиха на Яворов и Лилиев, а техните приемници продължават и разширяват приобитото техническо съвършенство. Разказът също е една от най-застъпваните и най-развитите форми на прозаичната реч с големи представители. И другите литературни родове — романът, драмата и есето — са широко застъпвани и наброяват редица по-стари и по-нови представители. Само литературната критика и литературната история се явиха по-късно, та и досега по-бавно договат постиженията на българските писатели. Донякъде това закъснение и по-малка плодовитост на литературната критика и литературната история се обяснява с по-специалните качества, които трябва да притежават критици и литерар-историци, както и с естественото развитие на всяка национална ли-

тература — първо да се явят даровити писатели, че тогава да ги последват техните тълкуватели и съдници. Докато за литературния критик е погребен вроден дар за творческо вживяване, проникновение и установен вкус за художествените ценности, за литературния историк е нужно, покрай тия необходими качества, още и широка духовна култура — историческа, литературна и философска — за да вижда и преценява мястото което трябва да заеме даден писател в общото литературно развитие, или пък отделното произведение и редицата творби от същата духовна категория. Иска се от него, значи, широка осведоменост, начетеност не само в областта на националното духовно творчество, а и в чуждите литератури, за да има сигурно мерило за сравнителна оценка и положително виждане на качества и слабости у писатели и техни произведения. Затова, литературните историци се набират обикновено между университетските и средношколските преподаватели, на които тоя вид духовна работа е и професионална практика. Може, без голямо колебание, да се установи, че в сравнение с досегашното развитие на българското литературно творчество, българската литературна история стои назад. Наистина, имало е постоянен стремеж у литературните историци да теглят общите линии на нашето литературно развитие, като са давали общи трудове „История на българската литература“. Достатъчно е да споменем трудовете на проф. Ал. Тодоров — Балан, Божан Ангелов, Боян Пенев, Иван Радославов, Малчо Николов и Георги Константинов. Работата, обаче, на всички тия литературни историци е бивала спъвана от липсата на достатъчен полготвителин материал, от който се изгражда цялостата и по-точните изводи на такива трудове. Без предварителни проучвания над живота на всички известни писатели и без да е разяснено тяхното творчество, не е възможно на литературния историк сам да обгърне и засегне както всички значителни писатели, които да получат съответното тем място в общото литературно развитие, така и значимостта на творчеството им, или отделни техни творби.

Относно дейците — публицисти и писатели преди Освобождението, нашата литературна история е добре представена, защото за всички тия писатели: Паисий Хилендарски, Софроний Вратчански, Д-р Петър Берон, Васил Априлов, Неофит Рилски, Неофит Бозвели, Г. Раковски, Л. Каравелов, П. Р. Славейков и Хр. Ботйов — по повод на разни техни годишнини, са писани големи монографии, тяхното място е установено, а писателското им наследство е преценено.

Минем ли към писателите, проявили се след Освобождението, ще установим, че за повечето от тях липсват системни и пълни проучвания, особено за техния живот. Докато за Ив. Вазов и К. Величков има ценни трудове, за Ст. Михайловски например още няма каква да е биография. Същото се отнася

за П. П. Славейков, П. Ю. Тодоров, Г. П. Стаматов, К. Христов и Й. Йовков. Само П. Яворов прави изключение. Понятно е защо за живите писатели е трудно приживе да им пишем биографии, но за мъртвите, за онези, които са ни напуснали преди 30 — 40 години не може да има оправдание, освен положението, че липсват работници в тая насока. Ако някой би се заловил да опише живота на някого от тия починали писатели според печатани само данни, надали би намерил материал за по вече от 3-4 печатни страници. Дотолкова сведенията са оскъдни, а за някои дори сведенията са противоречиви и неверни, тъй като не се основават на документи и сигурни показания.

Биографиите не служат само за забавно четиво, което дразни любопитството на читателя към изброените и понякога стъгани характерни на признатите писатели. Биографските трудове са необходими за всички изследвачи — литературни критици и историци. Те допълват и осмислят съдържанието на националната литература и култура, изобщо. За това, биографиите са предпоставка за цялостно проучване и обяснение на литературното развитие на даден народ.

За да бъде запълнена тази съществена празнина у нас, трябва да бъде изработен план, за което пък осъществяване са необходими съгласуваните усилия и средства на всички български меродавни културни институти и на всички ония научни работници, които досега са работили отделно и случайно.

Когато бъде начертан такъв план, естествено, ще бъдат насърчени и привлечени и нови работници — биографи, както и техните помагачи. Началото за такива биографски проучвания е дадено в Софийския университет още преди Балканската война. Професорите по литература са възлагали на студенти, изучаващи славянска филология, да проучат определени писатели и добре изработените студентски трудове са печатани в няколко бройки на „Известия на семинара по славянска филология“. Такива трудове, макар да са писани от студенти, и до сега остават като основни относно писателите, които са проучени.

Българската академия на науките също е издала редица монографии за български писатели и обществени дейци, в отделни книги, или в повременните си издания. Липсата на средства, може би, е причина, поради която и Славянския институт в Университета и Българската академия на науките от много години насам не са издали приноси и трудове в тази област. Сега имаме отделно Министерство на информацията и изкуствата, също и Камара на народната култура, които разполагат с пари за насърчаване на учени и изследвачи и за издаване на техни трудове. Те, следователно, могат да тласнат и подпомогнат всички достойни за такава работа научни работници. Трябва само да бъде осъзната тая празнина, за да бъде осмислен плана за изследователската работа над известни

и заслужили писатели, вече покойници, та да бъдат издирени подготвени изследвачи, които да бъдат натоварени с работа, която да отговаря на тяхната подготовка, дарби и интереси.

На първо време трябва да бъде проведено в известност печатното досега за живота и творчеството на отделните писатели, като бъдат издадени или отделни библиографии, или обща за всички писатели. Жалко е, например, че „Български книгопис за сто години“ от А. Теодоров — Балан, не е продължен вече 40 години от издаването му. Трябва да бъдат издадени и архивните материали, събрани в народните библиотеки, за да станат достояние за всички, които се интересуват от тях.

Освен по книжовни извори, биографиите на писателите се събират и по пътя на разпит на всички лица, които са били близки с проучвания писател. За този начин на документация, обаче, проучванията трябва да почнат своевременно, защото измират другарите на по-старите писатели и с тях изчезват изворите за проучването им. Например, за Вазова е вече късно да се получат сведения от първа ръка. Досегашната ни документация се е изграждала от случайни поводи — юбилейно чествуване или помен за някоя годишнина. За набирането на изследвателски кадър са погребни материални средства за пътувания, за посветеното време и за събрания материал, които може да се очакват само от споменатите вече висши културни институти: Министерството на информацията и изкуствата, Камарата на народната култура и Българската академия на науките и изкуствата. Тези пък институти трябва да бъдат прилично снабдени с средства от държавния бюджет. Не трябва да забравяме, че проучените и посочените големи наши писатели — висшите изразители на националния дух — са едно от средствата за възпитаване на подрастващите поколения за обич към изявите на българския гений, получил израз в творбите на тия избрани български писатели.

Опознаването пък на националната литература е мощен тласък в душите на младежите за обич към родната земя, към нейните жители, техните идеали — послужили за вдъхновение и намерили отражение в творенията на талантливите български писатели. Един народ се осъзнава исторически чрез литературата и чрез нея осмисля своите национални идеали. Когато опознаем и обикнем своите писатели ние, под тяхно внушение, по вече ще зачитаме и обичаме човека, изобщо, своята земя и своите сънародници.

Литературознанието, следователно, е лост за културен възход и затуй трябва да бъде подпомогнато за нови проучвания и нови негови постижения.

ЗЕМЕДЕЛСКО - НАУЧНИ ВЪПРОСИ

Ръководни начала за организацията на скотовъдството в трудовите кооп. земедел. стопанства

от

агр. Хр. Юрданов
 спец.-скотовъдство — Варна

Между растениевъдството и скотовъдството в земеделското стопанство съществува дълбока, здрава и неразривна органическа връзка и зависимост. Економическата основа, върху която се гради тази зависимост се състои в следното:

Чрез скотовъдството се извършва т. н. трансформация на производството в земеделското стопанство: животните преработват добитите от стопанството концентрирани и груби фуражи и ги превръщат в по-ценни храни (месо, млеко, мас, яйца) и материали за обличане (вълна и кожи), като използват грубите безпазарни и малоценни храни от растителен произход, като сено, слама, цвекло и др., събират по пасищата, из горите, по слоговете и стърнищата оная трева, която без тях би станала без всяко стопанско значение.

Животните дават твърде ценен тор, който служи за подобрене биологическия живот и структурата на почвата, за възвръщане на отнетите от нея хранителни соли и по този начин те спомагат за възстановяването, подържането и увеличението на почвеното плодородие.

Освен това, скотовъдството дава работен добитък за земеделското стопанство, без който не може и машинизираното такова; то спомага за едно по-равномерно разпределение, и по-правилно използване на работната ръка в стопанството; дава на последното постоянни, сигурни ежедневни приходи, повишава неговата цена.

Земеделието и скотовъдството, особено в райони, където няма условия за по-доходни трудоинтензивни и индустриални култури, като напр. Добруджа, са двата най-главни стълба на земеделското стопанство в днешно време, върху които трябва да се гради неговата економическа стабилност и напредък. Не е възможно да се даде правилна организация на земеделското стопанство в такива райони без по-малкото или по-голямо участие на скотовъдството.

Механизацията в едрото земеделско стопанство дава възможност за приложението на редица нови полезни агротехнически прийоми при растениевъдството, за няколкократно увеличение на реколтата. Това би довело до бързо обединяване на почвата, ако не се вземат о време необходимите мерки за възстановяване на почвеното плодородие. Практиката в големите совхози и колхози в СССР показва, че само с упо-

требата на изкуствени торове не може да се възпре падането на плодородието. Оказало се е, че подобрения сеидбооборот, в който са застъпени фуражните и бобови култури фий, грах, люцерна, еспарзета, детелина, кр. цвекло, моркови, фуражна царевича, и особено изкуствените тревни смеси, включени в сеидбооборота в продължение на 2–3 години на всяко поле, обогатява почвата, подобрява нейната структура, биологически и физически свойства и осигурява добри реколти и в години, през които няма достатъчно и навременни валежи.

Подобрения сеидбооборот е свързан, следователно, с при производството на повече тревен и сочен фураж, богат на белтъчни и минерални вещества и витамини, който представлява най-добрата и най-сигурна база за по-широкото застъпване и по-добро развитие на продуктивното скотовъдство. Последното се явява като абсолютно необходимо за земеделското стопанство, за да преработи тези малоценни и безпазарни фуражи в скъпи и с висока хранителна стойност животински продукти.

Тази стопанска, економическа и биологическа зависимост между растениевъдството и животновъдството трябва да се има предвид при организацията на земеделското стопанство като цяло, за да се постигне максималния ефект от въвеждането на машинната обработка, изкуствените торове, к. з. стопанства, т. е. най-висока и постоянна производителност на труда, най-големи добиви от растенията и животните и най-висок и постоянен чист доход.

Когато преценяваме условията за организацията на скотовъдството в дадено т. к. з. стопанство, за създаването, организирането и разширяването на една или друга скотовъдна секция към стопанството, е необходимо да се излиза преди всичко от назначението, от целта, която ще се постави на скотовъдната секция в рамките на определената вече производствена насока, с оглед на целия комплекс от естествоисторически, стопанско-економически, съобщителни и пазарни условия, при които е поставено да живее стопанството: зърнофуражно-скотовъдна, лозаро-овощарска и т. н.

При условия в Добруджа, трудовите кооперативни земеделски стопанства е необходимо да получат организацията като такива с зърно-фуражно-скотовъдна насока на производството, защото за успеха на такива стопанства всички предпоставки са на лице.

В Добруджа няма повсеместно добри условия за развитието на лозарство, овощарство, градинарство, за коноп, памук, тютюн, ягоди и пр., като отрасли на земеделското стопанство с голямо значение. Зърненото и фуражно производство ще останат като монопол за Добруджа, защото за тях има най-благоприятните условия. Именно за това, скотовъдството с течение на времето трябва да се развие в най-подходящите

за условията на всяко стопанство клонове: коневъдство, говедовъдство, овцевъдство, свиневъдство и птицевъдство, като втори главен производствен клон след зърненото производство.

Кой вид продуктивен добитък и в какъв размер по брой да бъде застъпен в дадено стопанство ще зависи от следните няколко по-главни условия, които организаторът трябва на място да анализира и прецени.

На първо място трябва да се прецени, какво налично фуражно производство има на разположение и какви възможности има за неговото засилване, според организационния план за полевъдството. И след това какъв по вид и качество фураж се произвежда — зърнен, тревен, сочен, белтъчен, индустриални отпадъци, слама и др. т.; какви възможности дава стопанството за пасбищно охранване и отглеждане на младия и продуктивния добитък, което е най-евтиното, най-здравото и най-доброто и т. н. При недостатъчна площ постоянни и добри посища и наличност на голямо производство зърнен фураж, целесъобразно е да се разшири свиневъдната и птицевъдната секции. Говедовъдната и коневъдната секции изискват по-голямо производство на тревен фураж, повече и по-доброкачествени пасища и ливади. За успех на овцевъдната секция не са нужни много зърнен и тревен фураж, овцете се задоволяват и с по-груба паша по нивите и по малко зърнен фураж.

Отдалечеността на стопанството от пазаря и съобщителните връзки с него определят също насоката на производство на продуктите от животински произход, а от там и видът и количеството на продуктивния добитък, който може да се държи в дадено Т. К. З. С. За едно стопанство разположено близо до голям консумативен център или не далеч покрай ж. п. линия за последния, рентабилно ще бъде да организира една краварница за производство на прясно мляко. Колкото по-далеч отстои дадено стопанство от голям консумативен и пазарен център или по лоши са съобщителните възможности с него, толкова по-екстензивен характер ще има продуктивното скотовъдство, ще се застъпва повече производство на вълна, масло, сирене и кашкавал, угоен и разплоден добитък, продукти, производство на които не може да рентириа покрай градовете, както това на прясно мляко, зимни яйца и пр.

Наличната свободна работна ръка, която трябва да се използва в дадено Т. К. З. С., нейната работоспособност, интелигентност, опитност и количество определя при дадените други условия, за които се спомена по-горе, дали да развием свиневъдството и птицевъдството, при които клонове може да се използва и женски и детски труд, или краварството, говедовъдството и коневъдството, за което се изисква по-тежък физически труд, на какъвто са способни главно мъжете.

Скотовъдството въобще и по-специално коневъдството, свиневъдството и птицевъдството изискват по-голяма интелигентност, съобразителност и по-голяма култура от лицата, заети в тях

За успеха на продуктивното скотовъдство имат голямо значение подготовката както на ръководител, така също и на останалите участници в работата, техният опит и техните лични качества. Необходими са подготвени хора за надзиратели (бригадири или груповоди) в скотовъдните секции, преди да се предприеме разширението на последните. Напредъкът в областта на скотовъдството е бавен и скъп, и затова неуспехите се отразяват много зле на стопанството. Трябва да направим всичко възможно, за да гарантираме стопанството от такива, като не бързаме, а настойчиво подготвяме всички условия за правилния развой на работата.

По въпроса за слънчогледовата култура

от
Атанас Д. Атанасов

агроном при Софийския земеделско-изследователски институт

У нас напоследък се употребяват повече растителни масла, отколкото животински мазнини. Слънчогледът в нашата страна е най-важното маслодайно растение. С неговото масло ний посрещаме по-голяма част от крещащата напоследък нужда от мазнини. Неговото кюспе и шрот са ценна концентрирана кърма за добитъка и домашните птици. При днешната оскъдица на кърма, слънчогледовите стебла би трябвало да да се мелят с ярмомелка, да се смесват с малко трици или ярма, да се забъркват с подсолена вода и да се дават на добитъка. Слънчогледовите пък шити са били винаги добра кърма за овцете.

Нашият народ много удачно е назвал слънчогледа. Защото той, наистина, гледа слънцето от показването на първите си две лисчета почти доскато прецъфти. Така той през лятото се обръща от североизток до северозапад, т. е. на повече от половин кръг, като връщането обратно към слънцето на изток става през нощта и то не чрез извиване на цветата, а издигането му нагоре. Следователно нощем той е звездоглед. Преди прецъфтяването си питата представа да следи слънцето и остава обръната права на изток. От тогава слънчогледът може да ни служи като компас, сочейки ни не север, а изток. От другите народи, колкото ми е известно, само французите могат да се мерят с нас по удачност на наименованието на слънчогледа. Те го наричат „слънцеобръщач“, когато англичаните и немците го наричат само „слънчево цвете“.

Слънчогледът произхожда от Америка. И днес в Съединените щати той се среща като бурен по нивите. Там той, обаче, с низък, разклонен като храст, с много цветчета, които дават малки пити с дребни и много ронливи семена. Старите диви американци са слагали тия семена в царевичната каша, защото забелязали, че са мазни.

Слънчогледът е бил пренесен в Европа през XVI столетие, като украсно (декоративно) растение. От Испания той преминава в Франция и за около 3 века стига Русия — неговата втора родина. Тук към 1840 година находчивият селянин Бокаръов, който забелязал, че слънчогледовото зърно е маслено, усиял, чрез предварително пържене и после истискване да получи вкусно масло за храна. От тогава руските селени започнали да сеят слънчогледа не само за украса, но и за масло и предимно за тази цел. Те са предпочитали растения с по-малко, но по-едри пити. Така руските селяни са първите селекционери (подбирачи, подобрители) на слънчогледа. Те са създали първите слънчогледови сортове, някои от които са имали бели сърна. По-късно се намесват руските опитници, които създават много подобри сортове, а именно — с едни пита, изравнени, по-богати на масло (пъстрозърнести), а също и устойчиви на Слънчогледовия молец. Те са открили, че има пити, чийто семена в обвивката си (шлюпката), съдържа един черен, смолист пласт, който не може да се прояде от ларвата (червейчето) на споменатия молец. С просто и леко драскане с ножче на светлия ръб на зърното, те са откривали този пласт и за семе са вземали само пити с такива щитоносни или панцирани зърна. После те са създали и по-специални сортове, за ядене напр., чийто зърна са двойно по-едри от тези на масления слънчоглед. По нататък те оглеждат тревно-кърми, т. е. високостъблести слънчогледи с многобройни и едри листа, които покосяват при зацъвтвяването и ги съхраняват в трапове или кули (силажират ги), като сочна кърма за добитъка за през зимата. Най-после те отвъдили и украсен слънчоглед, с многобройни и красиви цветове, като хризантеми за украса. Така слънчогледът получи много по-големо разнообразие в Русия, отколкото в Америка и затова русите с право претендират, че тяхната страна е втора родина на слънчогледа.

Ние се заинтересувахме за слънчогледа след войната 1915—18 г. Тогава ни притисна голема оскъдица на мазнини и тогава държавата поощри слънчогледа, като започна да го изкупува на висока цена. Първите ни маслобойни бяха много примитивни, липсваще им онит и първото слънчогледово масло бе кафяво, с едва поносим вкус и миризма. После засевната площ на слънчогледа много бързо се увеличи и достигна напоследък около 2 милиона декари. Маслобойните също

се увеличиха на брой, усъвършенствуваха се, построиха се дори рафинерии. Слънчогледовото масло стана бистро, вкусно, с приятна миризма и толкова обилно и евтино, „че се облаголажи и най-бедната българска къща“.

Първият слънчоглед, който засяваха нашите земеделци, беше овни, който се употребяваше за украса. Той бе разклонен, т. е. даваше една средна пита и няколко малки. Зърното на последните биваше много дребно и най-често се изияждаше от птички. Останалото пък зърно много се нападаше от слънчогледовия молец. На много места местният слънчоглед биваше висок и така, силно изтощаваше почвата. После той узряваше неравномерно и стопаните трябваше да се разкарват по два-три пъти до нивата, докато го приберат. Най-после, той беше изобищо късен и узряваше, когато се прибираше царевицата и спъваше тази важна земеделска работа. В кишави есени, неговите пити се напихаха с вода като сунгер и зърното просто изгниваше.

За да се отстранят всички тия неудобства на местните слънчогледи, нашите опитни институти се запретнаха да ги подобрят. Най-напред Саратовската и Русенската опитни станции въведоха Саратовските (руски) сортове — №№ 169 и 420 А. Последните харесаха на нашите земеделци със своя низък ръст, единична и едра пита, равнорейност, изравненост, висока масленост и устойчивост на Слънчогледовия молец. Така стопаните с по-малко труд и по-навреме от същите ниви изкарваха повече масло, повече късне, а и повече шпеница след слънчогледа. Такива сортове създаде и Софийската опитна станция. Те бяха №№-та 3—18, 15—16 и 32—6. Тия сортове се оказаха пригодни, не само за Софийско, откъдето изместиха местния слънчоглед, но по-подходящи и от руските сортове, където последните се бяха разпространили и ги изместиха напълно. Така № 3—18 заема 5/8 от нашата страна, № 15—16 — 1/8, № 32—6 — също 1/8 и само в останалата 1/8 от страната се задържаха селските слънчогледи.

Руските и особено Софийските сортове, много допринесоха за затвърдяването и разпространението на културния слънчоглед у нас. Те, обаче, бяха на свой ред изместени из районите на ония наши опитни институти, които се заловиха да си създадат свои сортове. Така Павликенската опитна станция си създаде от местния слънчоглед — Павликенски подобрен. Той измести Софийския 32—6. Кнежанската опитна станция най-напред приспособи (аклиматизира) Софийския 3—18. Новият сорт — Софийско — Кнежанският 3—13, се оказа с десетина сантиметра по-нисък, със седмица по-ран и въпреки това с 17% по-добивен на зърно и с 17.5% по-добивен на масло. Казвам въпреки, защото ранните сортове са по-малодобивни. Софийско-Кнежанският, ако и да е по-сухоустойчив от оригиналния, не е толкова, колко-

то местният. Станцията подрани и без това ранния Саратовски 420 А и създаде Саратовско-Кнежанския 420 Бе (В). Този сорт тя изпрати в подбалкана под името Подбалкански. Там той зрее когато местният цъфти, изгощава и без това слабата почва по-слабо от Софийско-Кнежанския и дава много едро зърно, с тънка и плътно прилепнала люспа до богатата на масло ядка. Работейки върху местния слънчоглед, споменатата станция създаде три свои — оригинални сорта. Най-важният е Кнежанският подобрен № 555. Той унаследи силния корен и здравото стъбло на местния и устоява на сушата и вятъра по-добре от Софийско-Кнежанския. Подобреният е с цял метър по-низък от местния, с три седмици по-ран от него и въпреки това с 30% подобивен на зърно и с 4—на масло. Спрямо Софийско-Кнежанския той отначало бе с около седмица по-късен и затова бе назван Възкъсен. С течение на времето, местният климат го направи възра и трябваше да се прекръсти на Подобрен. Въпреки ускорената му зрелост, неговият добив на зърно надмина този на Софийско-Кнежевския с 6%. Като се вземе предвид и неговата по-голяма сухоустойчивост, той става най-важният сорт за плоската част на Кнежанската опитна станция, която част е най-плодородна. Така Подобреният става главният слънчогледов сорт на Станцията, а Софийско-Кнежанският остава като помощен, т. е. ще се употребява там, където още няма достатъчно семе от Подобрения. За крайдунавските силни и отводнени почви същата станция създаде Крайдунавския слънчоглед № 556. Той е още по-добивен, но с около седмица по-късен, затова първоначално се зовеше Късен № 387 К. Въпреки това, той е по-рано с десетина дни от местния, по-низък и по-изравнен. Единствено след него във Вардимското държавно стопанство не са расли бурени и не е ставало нужда да се косят, преди да се оре за сеитба. От високостъблестите форми на местния слънчоглед Кнежанската опитна станция създаде специален сорт — Стъблест. Неговите високи, прави и здрави стъбла селените употребяват за таваносване на изби, обори, обвиване на овощни дръвчета, леки огради, ностройки и др. През голямата оскъдица на летви, стопаните го употребяваха за царевични кошове и дори за стобори, като преплитаха стъблата му с тел. Същият може да послужи и за силаж. Той обаче е късен и силно изгощава почвата затова трябва да се сее само тогав и толкова, колкото даден стопанин има известна нужда.

Чирпанската опитна станция заработи за подобрене на Местния слънчоглед по по-сложна метода и затова резултатите се забавиха. По същата метода, но по-отдавна, бе работила и Софийската опитна станция и резултатите са вече наяве. Новите сортове са по-изравнени, по-низки, по-ранни и въпреки това не са по-малодобивни. Тази пролет ще бъдат

пуснати 3 нови сортове. Така с подобрени слънчогледови сортове ние вървим все по-напред и напред и засяването на Местния слънчоглед, от който ние взехме всичко, що е ценно, вече с нищо не би могло да се оправдае.

Всички досега споменати сортове не устояват на Синята китка, а тя е страшна напаст за слънчогледа. Тя е паразит, който се развива върху неговите корени. От тях тя изсмуква готовите храни и слънчогледът почва да линее. Върху корените на едно слънчогледово растение се развиват до 80—100 стъбла от Синята китка, които са тлъсти, дебели до един пръст и високи до 30, а даже и до 60 см. Те завършват с многобройни сини цветчета и от там наименованието ѝ. Всяко цветче после дъва множество дребни като прах семенца. Тяхният брой от 1 цветносец достига до 10,000 и от всичките 80—100 стъбла възлиза на около 1 милион. Тия семенца са леки и се носят от вятъра доста надалеч. Стравините си те се полепят по дрехите на човека, по земеделските оръдия и машини, по козината да домашните и дивите животни и се разнасят още по-надалеч. Попаднат ли в нива, те могат да чакат години наред (до 14), докато се засее слънчоглед. Шом слънчогледово коренче се допре до тях, тогава те веднага се събуждат и забиват смукалата си в него! Когато семенцата са много, от тях се развиват толкова, колкото слънчогледовото растение може да изхрани — до 80—100. Пострадат ли някои от паразитните стъбла, тогава вместо тях веднага се събуждат други. Ето защо, борбата със Синята китка чрез унищожението на цветносоците е много трудна. Тя трябва да се води, докато заразата е още слаба и преди цветчетата да са образували семенца. Пораженията от Синята китка са много големи. Така добър посев от Местен слънчоглед с нормална височина от 2·50—3 м. при силно нападение може да бъде снисен до 50—60 см. При такава гледка човек неволно настръхва! По-жалкото е това, че от такава нива въпреки многократно тесане (плитко прекопаване с мотика) за унищожението на цветносоците, не може да се получи никакво слънчогледово зърно, а следователно и никакво масло. Ето защо, на някои места Синята китка я наричат Дяволски корен.

Този корен не е обаче непобедим. Ето няколко прости средства за борба с него: Когато Синята китка е още малко разпространена, есента тя дълбоко се заорава, като да се погребе. После, отбягва се на тази нива да се сее слънчоглед, колкото се може по-дълго време. Тогава известна част от семенцата се повреждат и заразата се разрежда. Наложил ли се да засее слънчоглед, то семенцата на Синята китка ще се пробудят и цветносоци ще се покажат над земята, но слаби, изтошени, защото идват от много дълбоко. С такива цветносоци стопанинът вече може да се справи с често тесане

и да получи задоволителна родитба. Държавното земеделско опитно поле в Новградец — Варненско и Садовската опитна станция, които са намират посред силно заразени райони от Синя китка, благодарение на споменатото дълбоко заораване, на многогодишния им сеитбооборот (четириполка) и на редовното и навременно тесане, поддържат нивите си така чисти, че за някои опити със Синята китка те се виждат принудени да излязат по селски ниви.

Едно друго средство, което се практикува в Съветска Русия, е следното: Нивата се засява със слънчоглед много гъсто, пръснато, с най-обикновено семе. По корените на слънчогледа веднага се събуждат много семенца от Синята китка и поникват. Тогава посевът се преорава и цветоносците се унищожават. След това се прави редовен посев с доброкачествено семе. По този слънчоглед също се развива Синя китка, но в много по-слаб размер, защото най-голямата част от семенцата на паразита са измамени. Ето защо този начин е известен под името измамване. Напоследък се препоръча и едно предварително изпробване на заразата в дадена нива. То се практикува така: В предшестващата култура, напр. пшеница, се засява малко слънчогледово семе, че на 10—20 квадратни метра да поникне по едно слънчогледово растение. По тия растения се съди има ли Синя китка и колко е тя. На следващата година ще се засее слънчогледа на чистата нива или на най-слабо заразената част от дадена нива.

Може да се засее слънчоглед и на заражена нива, но със слънчогледов сорт, който устоява на Дяволския корен. Такива сортове създадоха най-напред руските селекционери. Те излязоха от растения, много редки наистина, но съществуващи, върху които Синята китка не се развива. С тия сортове и със споменатата агротехника, те можаха да възстановят слънчогледовото си производство. По тия сортове обаче, се появи нова — Зла синя китка. Първата те нарекоха от раса А, а втората от раса Б (В). Наскоро те намериха растения устойчиви и на Злата синя китка и създадоха от тях такива сортове. Много ценени са сортовете Ждановски, които устояват и на двете зарази.

Павликенската опитна станция първа достави киткоустойчивите руски сортове. Министерството на земеделието нареди по-миналата година, щото всички опитни институти, които работят със слънчоглед, да размножат сортовете Ждановски, № № 82—81 и 64—32. Нашите специалисти са на мнение, че разпространената Синя китка у нас е от расата В. Тазгодишните опити са показали, че Ждановските сортове устояват много добре на нашия Дяволски корен. При това положение, тази пролет ще бъдат използвани много добре размножените Ждановски сортове от споменатите вече опитни институти и някои държавни стопанства, като завода Клемен-

тина напр: Миналата година Министерството на земеделието има и похвалния почин да достави от Съветска Русия 40 тона семе от Ждановски № 64—32. Това размножение сега ще се направи предимно от нашите държавни стопанства, за да се осигури повече и по-добро семе. То ще се раздаде на нашите семепроизводители, предимно земеделски трудови кооперации и с произведеното от тях семе, вече в голямо количество, всички наши стопани ще могат да поведат жестока упорита и успешна борба с Дяволския корен. Дотогава, ако отделните стопани не намерят киткоустойчиво семе и нивите им са силно заразени, най-разумно е да не сеят слънчоглед, защото трудът им ще отиде напразно, а да засеят други маслодайни растения, които виреят в района им.

Сега нашите опитни институти, не само в заразените райони, но и в незаразените, работят върху подобренieto на двата Ждановски сортове. В Земеделското опитно поле—Новградци и Добричкия земеделски изпитателен институт сега работят за да възродят най-добрите наши слънчогледови сортове по отношение на киткоустойчивост. Те вече са намерили устойчиви растения в Софийския № 3—18 и Квежанския стъблест. Нека се надяваме, че те ще успеят и с останалите ни сортове. Досегашната практика показва, че с нашите сортове не могат да се мерят никой чужди. Така блиакото бъдеще е пак на нашите подобреви сортове, но устойчиви на Синята китка.

Нашите опитни институти направиха доста много и за отглеждането на слънчогледа. Той, както е известно, най-добре вирее на пшеничните почви. Самото отглеждане накратко се състои в следното.

Още през предшестващата година се извърша лятна и есенна или зимна дълбока оран. С нея се заорава и оборски тор, по 3,000 кгр. на дек. при триполката. При сегашната липса на изкуствени торове, те биха могли да се заместят с слънчогледова пепел. Тя е богата на калий фосфор и то в една много леко-усвоима форма. Рано напролет, щом може да се влезе в нивата, тя се претрапва или култивира. Така се пести влага, труд и време. Това ще бъде особено уместно тази пролет, при слабостта на тазгодишния ни добитък. Слънчогледът е топлолюбиво растение, но той понася пролетните застудявания. Той никне при 4—6 С и не се бои от славите. Нашите опитни институти правят опити да засяват слънчогледа при настъпване на зимата. В украинна 70% от слънчогледа се засява през зимата. Рано засятият слънчоглед у нас избягва засушаванията, горещите ветрове и осигурява много по-висок добив, отколкото при късните засявания. Самото засяване става най-добре с редосеялка. Ботушите се нагласяват на 60 см., а сеятелният апарат — на 1.5 — 2 кгр. семе на дек. Зърното трябва да се зарови на 4—6 см. Ако почвената влага е възмалко, нивата трябва да се преваля. Тогава

влагата се издига и слънчогледовото семе, което се нуждае от сравнително много влага, пониква. Когато растеницата достигнат 8-10 см. височина, прави се първата копан с окопачка. Тя свободно се движи в междуредията от 60 см. Същевременно посевът се разрежда на 30—40 см. в редовете. Ели нивата силна или сортът е ран, 30 см. са достатъчни, а ако нивата е по-слаба или сортът среднозрееен или късен, отива се към 40-те см. Между растенията в редовете се окопават с мотика. При споменатото разреждане на растение се падат по 1,800 до 2,400 квадратни сантиметри, които са достатъчни. Нашите земеделци засяват рядко и дори много рядко. Тогава питите наситина са по-големи и зърната по едни, но затова пък те са по-малки и в края на краищата се получава по-малко масло и късче, а те са най-важното. Нашите държавни стопанства, с посочената подходяща гъстота на посева, увеличават добива с 15 до 60%! Когато растенията достигат 40 — 60 см. и преваля някой дъжд, предприема се втора копан. Тя се извършва пак с окопачка между редовете и с мотика в редовете.

Слабото загърляне, което прави самата окопачка, е достатъчно. Нарочно загърляне с мотика е излишно защото слънчогледът не развива „мачтови корени“, като царевичата, за да го крепят. Неговият главен корен е много силен, а стъблото му — кораво и той обикновено нито поляга нито се чупи. Средното и особено силното загърляне, само увеличават изпарителната повърхнина на почвата и повреждат най-горните корени. При напъпването добре е да се предприеме и трета копан, особено, когато има доста бурени. Разходите по 3-та копан са по-малки отколкото тия по плевенето на следущата култура. Тук би трябвало да се вземат предвид и загубите от тия плевели, пачалбата от увеличените хранителни материи следствие копанта и др. Третата копан, при малко бурени, може да стане само с окопачка.

Когато на $\frac{2}{3}$ от растенията питите така узряят, че и дръжките им изсъхват, посевът е готов за прибиране. Най-напред стопанинът си подбира писти за семе. За този подбор бих желал да изляза с нарочна статия. Останалите писти се орязват със сърп и същата вечер се ороиват на „чуканка“ напр., иначе, поради влагата от незозрелите писти, ако не се оронват във от зърнената маса, те, като потежки, не могат да се отстранят при веянето и внасят много влага в зърното. Самото веяне трябва да стане най-късно на другия ден и то 2 пъти. Ако времето е слънчево, добре е, превятото зърно да се просуши 1 ден. Тогава то може да се откара на маслобойната.

Тук Дирекцията Хранизнос би трябвало да уреди изземването на нарядите. Маслобойните имат големи складове и умение да съхраняват слънчогледовото зърно до преработка-

та му. Запазването му у стопаните е съпроводено с голяма загуба от мишки, птици, развличане и др., които оцеляват, не само отделния производител, но и цялото ни стопанство.

С дотук споменатите сортове и агротехника нашите държавни стопанства осигуряват среден добив слънчогледово зърно от кръгло 200 кгр. на дек., когато онзи на нашите стопани е около 100 кгр., т. е. наполовина. И през миналогодишната небивала суша първите прибраха между 100 и 150 кгр. Тия добиви скоро ще бъдат достигнати от нашите трудови земеделски кооперации. Желателно, е обаче, и е напълно възможно, щото и неорганизираните стопани, с повече знание, умение и труд, да повишат производството си.

За увеличаване *производството на люцерновото семе

от

Гавраил Михайлов

Директор на Земедел. опитна станция „Образцов Чифлик“

Съвременното рационално семенпроизводство при всички културни растения трябва да се придружава и с селекция. Не би трябвало вече да търпим семенпроизводство, особено при чуждопрасиващите се земеделски растения, без да се прилагат поне елементарни селекционни методи за запазване на сортовата чистота и поддържане добрите качества на размножаваните сортове.

Семенпроизводството и селекцията при люцерната също би трябвало тясно да се свържат, но сега ги търпим и вършим поотделно.

За сега въпросът за изложителната връзка между семенпроизводството и селекцията ние изоставяме, но сигурно в близко бъдеще неговото решение ще се наложи.

Люцерната у нас може до голяма степен да реши фуражния въпрос, но сериозна пречка за това е липсата на достатъчно люцерново семе за засяване на нови площи. Наистина, ние сме внасяли значителни количества люцерново семе от чужбина, но и то не може да задоволи всичките нужди.

А между това ние можем да станем производители и доставчици на неограничено количество семе.

Производството на люцерново семе у нас се счита странно и маловажно занимание и никъде не се полагат никакви грижи за това. Обикновено за целта се използват по-стари люцерни и добивите от тях са твърди ниски и непостоянни.

Само незначителни изменения в агротехниката на люцерновото семенпроизводство и полагането на някои допълнителни грижи могат да повишат няколкократно добива на семе от единица площ. Няма никакъв страх от пресищане на мест-

ния пазар, защото покрай него има неограничени възможности за износ в чужбина.

Производството на люцерново семе е много по-зависимо от климатическите условия, отколкото отглеждането на люцерната за сено.

За достигането на пълен цъвтеж, при който люцерната се коси, са необходими $850 - 900^{\circ} \text{C}$, а за семе, са необходими 2000°C . Решително е състоянието на времето при цъвтежа. Сухото и топло време през този период ускорява цъвтенето и узряването и предотвратява новото покарване на люцерната. Това обстоятелство е особено важно, защото новите леторасты узиват, семеносните стелба и последните полягат. Ако това явление е масово, люцерната трябва да се покоси засяно. За да се избегне това трябва да се използват за семе много стари или много млади люцерни, които не са много силни. Люцерни, които дават голяма растителна маса, цъвят продължително и узряването се забавя и закъснява. Значението на топлото и сухо време не се изчерпва само с непосредственото си влияние върху люцерната, а то благоприятствува и движението на насекомите, които опрашват люцерната.

Плодородни почви, които дават голяма растителна маса, не са подходящи за самепроизводство. Трябва да се предпочитат средни почви, но в висока културно състояние. Люцерната, отглеждана за семе, трябва да се тори с фосфорни торове, които ускоряват цъвтенето и узряването. При благоприятни почвени и климатически условия — дълбока обработка, богато съдържание на вар и добро слънчево изложение — дълголетие на люцерната за семе може да продължи до 30—40 години.

Ето защо и използването на стари люцерни за семе не само не намалява тяхната жизненост и дълговечност, но се подобряват и засилват, което се обяснява с възможността на коренищата да натрупват хранителни вещества. Влощаване на старите люцерни може да настъпи, когато за семе се оставя третия отокс. В този случай при жетвата се откъсяват младите леторасты и люцерната не може да зазимува добре.

Бързото и дружно прецъвтяване има голямо значение за бързото и равномерно узряване и такава люцерна е най-подходяща за семепроизводство. Колкото по-равномерно и бързо узрява люцерната, толкова по-леко и навреме може да се определи момента на узряването и жетвата, толкова по-малко са загубите от презрелите семена и от незрелите такива, които имат лоша кълняемост. Високият процент кълняемост зависи от равномерността на узряването.

Кой откос да се остави за семе? По този въпрос няма единомислие. И първият и вторият откоси имат своите преимущества и недостатъци. Най-правилно въпросът може да се реши при дадени климатически условия и за дадена област.

При първия откос имаме голяма растителна маса, опасност от покарване на нови летораста, продължително цътене и бавно узряване. При втория откос цътенето и узряването протичат по-бързо и опасността от покарване е по-малка. Обаче продължителността на цътенето при първия откос може да има и известни преимущества, защото обхваща по-дълго време и може да засегне и благоприятни климатически условия, а цътенето на втория и третия откос може и да не попадне на добро време.

Прибирането на люцерната трябва да стане, когато най-долните чушки се оцветят кафяво и семената получат възрастна зрялост. Този момент е много важен и правивното му определяне предотвратява големи загуби от презряване и оронване или от недозряване. Вършитбата и пречистването трябва да станат много грижливо, за да се получи висококачествено и чисто семе.

Много от изброените неудобства, рисковете от люцерновото семепроизводство и колебливите низки добиви могат да се отстранят, ако производството на люцерново семе става от специални за целта посеви с широкоредово индивидуално отглеждане на люцерната.

Опит за отглеждане на люцерната специално за семе ние заложихме в опитното поле при Земеделската опитна и контролна станция „Образцов Чифлик“. Макар че резултатите са само едногодишни, те са много интересни, насърчителни и ние имаме смелост не само да ги публикуваме, но и горещо да препоръчаме новата агротехника при производство на семе от люцерна.

Ето постановката и резултатите от опита:

1. Редова сеитба на 12.5 см. добив семе на декар 14.3 кгр.
2. Редова сеитба на 250 см. добив семе на декар 19.5 кгр.
3. Редова сеитба на 500 см. добив семе на декар 53.4 кгр.
4. Отглеждане 50 на 500 см. добив семе на декар 74.2 кгр.

Резултатите са толкова красноречиви и ясни, че не се нуждаят от никакви тълкувания. Гняздовото или индивидуалното отглеждане на люцерната повишава добива на семе няколкократно. Индивидуалното отглеждане на люцерната постигаме по твърде лесен начин: извършваме редова сеитба на 50 см. с един кгр. семе на декар; по-късно след поникването, засилването и укореняването на люцерната, пресичаме редовете с мотика на 50 см. и оставяме по едно кичурче растения, както това вършим при захарното цвекло.

Широкоредовото индивидуално отглеждане на люцерната за семе има много преимущества, които съвкупно се отразяват в голямото повишаване на добива. При такова отглеждане слънчевата светлина има голям достъп между растенията, улеснява се движението и работата на насекомите, които извършват опрашването, реализира се икономия на семе,

може да се приложи междуредова обработка на почвата плевене, торене, лесна борба с коскутата и пр. Всички тези допълнителни грижи до голяма степен могат да регулират развитието на растителната маса, да ускорят и изравнят цъвтенето и узряването и богато да се възнаградят от добива.

При подходящите почвени и климатически условия у нас с помощта на препоръчаната агротехника можем да повишим производството на люцерново семе, не само до степен да задоволяваме нашите ежегодни нужди, но и да изнасяме големи количества.

МЕЖДУНАРОДЕН ПРЕГЛЕД

Персийският въпрос. Ще стане ли независима държава Индия? Гръцките избори.

Трябва да се предположи, че между пребиваването на мистер Чърчил в САЩ и поставянето на персийският въпрос на дневен ред пред Съвета на сигурността има известна връзка. Речта на водача на консервативната партия в Фултън срещу Съветския съюз е плод на едно разбиране, което е създадено в резултат на редица разговори насаме, които Чърчил е водил с някои видни представители на американските ръководни икономически и политически кръгове. Изявленията на Ариел Хариман, че Съветския съюз „само блъфира“ с персийския въпрос, неговото неотдавнашно назначаване за посланик в Лондон, след като е бил такъв в Москва през най-критичните години на войната, показват че казвателите североамерикански среди споделят, ако не всички, то поне някои от схващанията на този, който обяви една година преди това г. Харил Ласки председател на Лейбър партия за „гестапо ец“.

Между това е интересно да се запишаме, защо в същност се отдаде такова грамадно значение на персийският въпрос, след като в първата сесия на Съвета на сигурността, Съветския съюз и Персия се съгласиха да разрешат недоразуменията, които се възникна между тях по пътя на преките преговори? Защо толкова шум от страна на една известна преса в англосаксонските страни по този въпрос с явно намерение да се изостри до там, като чели от него може да се роди трета световна война?

Не е необходимо човек да бъде с цилиндър и фрак, за да разбере истинските подбуди на вестникарската и радио кампания по „персийския въпрос“, които от три седмици се изразяват в поставянето му на пределен план в всички вестници в англо саксонските страни, принадлежащи на десницата и всички радиостанции започнаха и свършваха с този въпрос.

В същност с приклекането надунане на този въпрос се преследваха следните цели: 1) да се поставят в сянка най-големите въпроси, които възбуждат стотици милиони хора — индонизийският, индийският, сирийският, палестинският, гръцкият, египетският, испанският и др. подобни въпроси, където Англия е поела задължение не от един месец (руските войски трябваше да изпразнят персийската територия на 2 март т. г.), а от десетки години. В продължение на години се правят „комисии“, водят се „преговори“, избират се и се назначават „демократични“ правителства, а много често за успокояване на населението се правят и ултрамодерни танкове и самолети; 2) да се узави растящия престиж на СССР в света.

Светът не бива да говори по тези въпроси. Шумната реч на Чърчил срещу експанзията на комунизма и Русия има за цел да прикрие една по-стара и по-голяма експанзия на други страни. Методът е стар, познат

и изпитан. Този път неговия успех прилича, обаче, на успехите на г. Хитлер. Работата е там, че този, който реализира такъв успех не може да разграничи ясно на какво го дължи — на силата или на собствената си „справедливост“.

Б. Б. С. съобщи, че г. Бевин, говорейки в Бристол пред транспортните работници, заявил във връзка очевидно с персийския въпрос, че не трябва да се допуснат проявите на империализма от 19 век, когато империалистическите държави (кои!) с окупирането на области в малките страни са ги заставяли да подпишат договори, каквито им са удобни. Но нима само в 19 век е ставало това? Как може напр. да се окачестви положението днес, в страни като Египет, Гърция, Сирия и Ливан, Индия, Индонезия, Корея и Китай?

Четейки речите на г. г. Чърчил и Бевин, ние си спомняме знаменитите думи на Ленин, казани в неговата работа върху „империализма“ по повод анексията на Филипините. Ленин пише: „да допуснем, че японецът осъжда анексията на Филипините от американците. Пита се, мнозина ли ще повярват, че той прави това от вражда към анексите, а не от желанието сам да анексира Филипините? И не трябва ли да се признае че „борбата“ на японца против анексите може да се смята искрена и политически честна изключително само в такъв случай, ако той възстане против анексията в Корея от Япония, ако той иска свобода за отделане на Корея от Япония?“

И тук се поставя въпроса: наистина ли е искрено възмущението на всички ония, които говорят за руско давление над Персия? Мога ли те да кажат за себе си, че никъде в света не упражняват никакво давление? Защото само ако те наистина не упражняват никъде никакво давление върху малки и зависими народи, само тогава техните думи ще бъдат признати от народите за искрени и те биха разчитали сигурно на световното обществено мнение.

Видно е, обаче, че днес световното обществено мнение разбира протестът на някои страни по повод на персийския въпрос, също така както Ленин е схващал негодуванието на Япония от анексията на Филипините.

•

Трима представители на Английското правителство са пристигнали с самолет в Ню Делхи, Индия, да разискват с представителите на индийския народ за освобождение на страната от английската колониална зависимост. Английските вестници подчертават, че след речта на министър председателя Атли атмосферата за водене на такива преговори била благоприятна. Знае се, че водачите на индийския народ не искаха да участвуват в каквото и да е „комисии“ и да разискват с каквито и да е делегации, поучени от миналото, докато не им се признае предварително правото да бъдат напълно свободна, политически икономически, държава. Ето защо, радиокореспондента на Б. Б. С. каза в предаването си на 24 т м, че за пръв път индийските журналисти се отнесли с него, при посрещането му на летището, напълно приятелски. Тази благоприятна атмосфера се отдава следователно на изричното заявление на м-р председателя Атли, че Индия може да разполага с съдбата си, както желае.

Но ето, че делегацията едва пристигнала и най-важните английски вестници започват да твърдят, както винаги досега, че „индийският въпрос е един от най-трудните за разрешение“, това, което впрочем е правено от 100 г. насам. Сега пак се казва, че най-трудното от всичко било постигането на разбирателство между мусюлмани и индийци. Първите искали да образуват отделна държава. Разбира се, че този въпрос „причинява големи грижи“ не само на комисията, изпратена да поднесе свободата на индийците, но изобщо на английското правителство. После има и другъ мнчението — да не би индийския народ да понася под влиянието на някоя друга страна? Казава се вече, че за да бъде свободна Индия, Персия също така трябва да бъде свободна, сиреч пътищата да Индия не трябва да попадат в ръцете на друг и народи.

Като се има предвид досегашния опит, трудно е да се каже, кога и как изпратената комисия ще свърши своята работа в Индия. Интересно е, обаче, да се знае кой по ред е тази комисия, която се намира в Индия, откакто тази страна е колония на Англия. Този въпрос е от значение разбира се за някои статистици, които проявяват страст към „коллекциониране“ на по-важните колониялни събития.

*

Може с сигурност да се твърди, че изборите в Гърция представляват един ценен принос за уясняване на понятието демокрация, така както се разбира в днешно време от западните страни и особено от видни и ръководни лица на лейбъриparti. Известно е, че не отдавна се водеше научен спор за понятието демокрация в „западна“ и „източна“ смисъл. Затова бяха напечатани редица статии в съветското двуесдмично списание „Новое време“ и в някои английски вестници. Сега, обаче, това не са думи те, а фактите, които уточниха понятието демокрация, в най-чистото му съдържание според английското схващане.

Гръцките избори приключиха с резултат 50 3% гласували според официалното съобщение на министерството на вътрешните работи. Болшинството от тези гласове са дадени за монархистите. Те са признати в Англия за най-демократичните избори.

Ценен принос за значението на изборния бойкот представляват и следните изявления на Б е в и н, казани в Б р и с т о л по повод бойкота на левите парти на контролираните от специална международна мисия монархически избори: „Ако някоя партиа чувствава, че ти не може да получи мнозинство, то това не е оправдание, за да пречи на другите граждани да упражнят своето изборително право. Поне в Великобритания трябваше да се борим, за да намерим нашия път. Ние се борихме при всеки избор.“

Разбира се, че тези думи се отнасят до Гърция а не до изборния бойкот на „опозицията“ в България. Г. Бевин също официално навремето точно обратното — че неучастието на оппозицията означава липса на свобода и образуване на непредставително правителство. Пита се, може ли по тази канавка да се сътвори нова басня за вълка и агнето в съвременен стил и дух?

М. О.

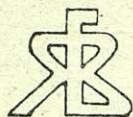
: Родна търговия: А. Д.

износ на яйца и др.

Централа — ПОПОВО

к л о н о в е ВАРНА - ДОБРИЧ

ПРОГРЕС



Боядисва - Чисти - глади
ул., 27 Юлий, "14 - Варна

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТ

основана от ДЪРЖАВАТА през 1934 год. със специален закон, при участието на БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА и БЪЛГАРСКАТА ЗЕМЕДЕЛЧЕСКА и КООПЕРАТ. БАНКИ

ЦЕНТРАЛА — София

КЛОНОВЕ — в 31 града в страната

ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА — във всички останали градове при клоновете на Б. Н. Б.

КАПИТАЛ лв. 484,400,000

ПЛАСМЕНТ лв. 12,800,000,000

Извършва всички банкови операции

Клоновете на банката и представителствата ѝ при клоновете на Българската Народна Банка издават СПЕСТОВНИ КНИЖКИ, по които могат да се внесат и теглят суми до неограничен размер, не само в града, където са издадени, но и при всички други банкови клонове и представителства, без разноски и без предупреждение.

по детските спестовни влогове — 5% г. лихва

Телегр. адрес — БЪЛКРЕД

А. С. ВИНИЦКИ

Варна, Бул. „Сливница“ 8

РАБОТИЛНИЦА ЗА ХИМИЧЕСКО И
ПАРНО ПОЧИСТВАНЕ и БОЯДИСВАНЕ
НА ДАМСКО и МЪЖКО ОБЛЕКЛО.

РЪКОВОДИТЕЛ СПЕЦИАЛИСТ — МАЙСТОР

ОБЩ СЪЮЗ НА ПОПУЛЯРНИТЕ БАНКИ

(Кредитна централа на популярните банки)

София, ул. Каковски, 116

тел. 2 19-64, 2-19-65, 2-19-66

КЪМ 31 ДЕКЕМВРИЙ 1945 г. СЪЮЗЪТ ОБЕДИНЯВА 250 ПОПУЛЯРНИ БАНКИ В ВСИЧКИ ГРАДОВЕ И ПО ГОЛЕМИ СЕЛА В БЪЛГАРИЯ С 312.000 ИНДИВИДУАЛНИ ЧЛЕНОВЕ — КООПЕРАТОРИ.

Собствени средства на Съюза	132.329.000
Влогове на частни лица	334.943.000
Влогове на популярни банки	3.858.558.000
Други средства	53.024.000
Корективни сметки	29.729.000
Всичко пасив лева	<u>4.408.583.000</u>

Пласмент в кредит	2.862.730.000
Имущества и резерви	1.489.910.000
Разни активи	55.943.000
Всичко актив лева	<u>4.408.583.000</u>

АКТИВ — ПАСИВ НА СЪЮЗНИТЕ 250 ПОПУЛЯРНИ БАНКИ:

Собствени средства	2.180.746.000
Влогове	12.031.918.000
Други средства	1.819.820.000
Всичко пасив лева	<u>16.032.484.000</u>

Пласмент в кредит	8.214.207.000
Пласмент в стопанска дейност	1.341.820.000
Разполагаеми средства	5.354.178.000
Други пласменти	1.122.279.000
Всичко актив лева	<u>16.032.484.000</u>

СЪЮЗЪТ И ЧЛЕНУВАЩИТЕ ПРИ НЕГО БАНКИ ИЗВЪРШВАТ ПРЕВОДНА, БАНКОВА, ЧЕКОВА, ИНКАСОВА, ГАРАНЦИОННА И ИНФОРМАЦИОННА СЛУЖБИ. ИЗДАВА МЕСЕЧЕН ИЛЮСТРОВАН ВЕСТНИК „КООПЕРАТИВНА ПРОСВЕТА“.

Ресторант - аператив
„БЪЛГАРИЯ“

Разполага с отлежали бели и червени вина.

ОТЛИЧНА КУХНЯ

Варна, ул. 6 септемврий № 26.

КАФЕ-СЛАДКАРНИЦА „ПАРИЖ“

на В. Тодоров

ПРЕДЛАГА ВИНАГИ ПРЕСНИ ВСИЧКИ

ВИДОВЕ СЛАДКАРСКИ ИЗДЕЛИЯ.

Варна, пл. Мусала 2.

Тел. № 21-91.

Работническа столарска производителна кооп.

„СВОБОДА“

бул. Сливница 5

Изработва всички видове мебели.

РАБОТА ХУДЖЕСТЕНА. ЦЕНИ УМЕРЕНИ.

ФОТО ЛАБОРАТОРИЯ
„ИЗКУСТВО“

Има най-добре обзаведената
фото работилница в Варна.

САЛОН

„ВИЕНА“

на Вахрам Агаян

експресно чистене и гладене
всякъкъвъ вид мънки шапки

УЛ. 6-ТИ СЕПТЕМВРИИ — ВАРНА

„ОДЕСУС“ РЕСТОРАНТ
- АПЕРАТИВ

за любители на :
стари и натурални вина,

ОТЛИЧНА КУХНЯ

И УЮТНА ОБСТАНОВКА

„ОДЕСУС“ УЛ. 6-ТИ СЕПТЕМВРИИ,
ВАРНА

печатница А. ПЪНДАКЛИЙСКИ

добре обзаведена и снабдена с всички видове
модрени шрифтове

Приема за печатане всякакви
видове печатни произведения

РАБОТА ХУДОЖЕСТВЕНА И БЪРЗА. ЦЕНИ УМЕРЕНИ.

Варна — ул. Панагюрище 4 — Тел. 23-15

„ДИМЯТ“

Районна лозаро-винарска производ. кооперация
ВАРНА

Наградена с златни медали и дипломи в
международните изложби. Основана 1920 г.

СОБСТВЕНО ПРОИЗВОДСТВО И ПРОДАЖБИ

на наливни, стари бутилки и десертни
вина, коняци, мастики, финни ликьори,
спирт, оцет и др.

запазена марка „ДИМЯТ“

КООПЕРАТИВНИ ДОСТАВКИ И ПРОДАЖБИ

на лозарски материяли, уреди съоръжения,
на качествени и десертни пресни
варненски плодове

Централна изба -- Варна	Телефон 20-15
Винарска изба -- с. Бяла	„ 5
Конячно-ликьорна ф-ка -- Варна	„ 20-15
Оцетна фабрика -- Варна	„ 20-58
Спиртна фабрика -- Варна	„ 28-93

СКЛАДОВЕ: Варна, София, Добрич,
Каварна, Балчик, Шабла, Вълчи-Дол.

Българска консерва

Акц. д-во — Варна
фабрика в Ямбол

Произвежда: доматиено пюре,
плодови и месни консерви,
мармелади и компоти.

Телефони:
Барна — 25-24
Ямбол — 156



Телеграфен
адрес:
БЪЛГАРСКА КОНСЕРВА

Тютюнева фабрика

„МОМИЧЕ“

М. К. АВГЕРИНИДИ
ВАРНА

ОСНОВАНА В 1867 Г.

Тел. 25-65

Регистрир. при Варн. Окр. Съд. опр. № 18 IV. 1921 год.
Държ. в-н бр. 60 от 17. VI. 1921 год.

П Л А Н

двуседмично списание за обществени въпроси

Материали за печат, книги за рецензии и писма се изпращат на
д-р Д. Тошев, ул. „Н. Михайловски“ № 3 — Варна

РЕДАКЦИЯ И АДМИНИСТРАЦИЯ
ул. Н. Михайловски 3 — Варна

ГОДИШЕН АБОНАМЕНТ 500 ЛВ.; ЗА ЧУЖБИНА — 1500 ЛВ

Le Plan, revue de questions sociales et politiques

Revue bimensuelle

3, rue N. Mikailovski — Varna (Bulgarie)

2 année

31 mars 1946

Le numéro 60 leva

Abonnements

Bulgarie un an 500 leva, Etranger 1,500 leva

СЪОБЩЕНИЕ НА РЕДАКЦИЯТА: В съгласие с правителственото нареждане за икономия на хартията „П Л А Н“ ще излиза временно месечно, докато се разреши набавянето на достатъчно хартия. Ние запазваме номерацията на отделните книжки, за да можем веднага при получаване на повече хартия да започнем двуседмичното издаване. Обемът на списанието е увеличен, съобразно с възможностите за сега.

ОТДЕЛНА КНИЖКА 60 ЛЕВА

Печатница „Научни издания“ — Варна

Разрешено М. П. уд. 329 1-3-5347 10 IV. 1945 г. тир. 2500 броя